

ELLENTMONDÁSOK RÁKOSI MÁTYÁS ELSŐ
PERE KÖRÜL

jelige: KSMS13733

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	3
1.1.A kutatás forrásai, kérdésfelvetés	4
1.2.A vezérkultusz	5
1.3.Propaganda	6
1.4.A per előzményei	7
2. A per anyaga	7
2.1. Rendőrségi és ügyészségi vallomások	14
2.2.A statáriális tárgyalás	19
2.3.Az első törvényszéki tárgyalás	26
2.4.Másod- és harmadfok	29
3. Összegzés és konklúzió	32
4. Felhasznált források és irodalom	33

1. Bevezetés

Rákosi Mátyás élete kétségtelenül jól dokumentált és feldolgozott, terjedelmes önéletírása mellett több kötetben is foglalkoztak életével, emigrációs éveivel, a Rákosi-korszak politikatörténetével¹, ennek ellenére pereinek teljeskörű feldolgozása eddig még nem került sor. Eltagadhatatlan, hogy Rákosi életében az 1925 és 1940 közötti időszak, a börtönben töltött évek nagyon nagy hatással voltak, legyen szó a személyiségének formálásáról, vagy akár Rákosi megítéléséről a munkásmozgalomban. A propaganda ebben nagyban közre játszott, hiszen a Komintern rengeteg kiadványt adott ki ebben az időszakban. A perek ennek a propagandának a szerves részét adták, hiszen szinte végig nemzetközi nyilvánosság előtt zajlottak a munkásmozgalmi összefogások miatt.

Rákosi ellen a nyomozati szakasz már a Tanácsköztársaság bukása után megindult, hiszen korábban népbiztosi szerepet töltött be. A perek jogi csoportosítását a következőképp tehetjük meg: népbiztos-per², amely az első eljárás volt ellene 1919 után, 1925-ben statáriális eljárás indult ellene, ez a második per, amely átfordult rendes eljárásba – ezt nevezhetjük harmadiknak, majd az utolsó, negyedik eljárás ellene 1934-ben indult. Azonban kettőt szoktak általánosan emlegetni Rákosi életére vonatkozólag: az első pernek azt nevezik, mely 1925-ben indult és 1927-ig húzódott el, a második pedig amely 1934-ben indult. Én az első perrel foglalkoztam kutatásom alatt, ebben vizsgáltam meg Rákosi vallomásait, bíróságon való felszólalásait. Ekkor a magyarországi kommunista mozgalom szervezése miatt tárgyaltak az ügyében, a Kommunisták Magyarországi Pártjának újjáalakításáért, azaz konkrétan az illegális munka volt a per tárgya. 1925-ben Hain Péter vezetőnyomozó irányításával tartóztatták le Rákosit 52 társával. A vádlottak között szerepelt többek között Vági István, Gögös Ignác, Öry Károly, Hámán Kató és Vas Zoltán is. Az elfogást követően letartóztatásba került, majd vizsgálati fogságba, amely már a rendes eljárás részébe is beletartozott.³

A kérdésem felvetése a KMP újjászervezésének vizsgálatából indult, ugyanis Nemes Dezső 1954-ben tartott egy előadást a témában, ebben pedig fontosnak tartotta kiemelni Rákosiék helyzetét a folyamatán belül.⁴ Ekkor merült fel először a kérdés bennem, hogy mennyiben volt „kötelezően” a propaganda része a per. A téma problematikája abból fakad,

¹Néhány példa a teljesség igénye nélkül: *Bíró Eugénia*: Száműzetésben. Bp. 1994., *Pütkösti Árpád*: Rákosi bukása, száműzetése és halála. Bp. 2001., *Pütkösti Árpád*: Rákosi a csúcson 1948-1953. Bp. 1996., *Pütkösti Árpád*: Rákosi a hatalomért 1945-1948. Bp. 1992., *Pütkösti Árpád*: Rákosi, Sztálin legjobb tanítványa. Bp. 2004., *Feitl István*: Száműzött Rákosi. A magyar történelem rejtélyei. Bp. 2016. stb.

²népbiztos-perről részletesen lásd: *Rév Erika*: A népbiztosok pere. Bp. 1969.

³*Pütkösti Á.*: Rákosi, Sztálin legjobb i.m. 49.

⁴*Nemes Dezső*: A Kommunisták Magyarországi Pártjának harca 1919 augusztusától 1929 őszéig. Bp. 1954. 66–69.

hogy Rákosi-perrel leginkább az államszocializmus alatt foglalkoztak, szakirodalma a pereknek nagyon csekély. Szekeres József a rendszerváltoztatás után írt egy tanulmányt Rákosi vallomásának előkerüléséről, majd lábjegyeztelte a vallomás szövegét, jelezve, hogy milyen eltérések vannak benne a valóságtól⁵, Drócsa Izabella jogi szempontból vizsgálta cikkeiben a pert⁶, többen pedig azzal foglalkoztak, hogy a per, illetve a börtönévek hogyan hatottak Rákosira.⁷ Pályamunkámban arra teszek kísérletet, hogy az első per Rákosira vonatkozó anyagait összehasonlítsam a propagandával, a sajtóval és több visszaemlékezéssel. Mindezek elemzéséhez elengedhetetlennek tartom a per menetét és Rákosira vonatkozó részeinek közlését, hiszen ezeknek az ismeretében bontakozhat ki egy teljesebb kép a Rákosiról szóló anyagokból.

1.1. A kutatás forrásai, kérdésfelvetés

Az 1925-26-os per a büntetőtörvényszéken a 8771/1925 iktatószámon vezették, az iratok Budapest Főváros Levéltárában VII.5.c. fond főcsoportban megtalálhatóak. A Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárban elszórtan találhatók meg kiegészítő anyagok a perrel kapcsolatban, vallomás szövege, kivonatok, bizalmas levelek az V. főcsoport 720-as fondjában. A sajtó vizsgálata a témában nagyon fontos tényező, hiszen a pernek hatalmas visszhangja volt Magyarországon és nemzetközi szinten is. A magyar sajtó elemzéséhez kiválasztottam 3 napilapot: a Nemzeti Újságot, mivel az a katolikus erők újságának számított, a Pesti Naplót, hiszen az a polgári liberalizmus egy árnyalatát közvetítette, valamint a szociáldemokrata Népszavát, hiszen a politikai orientáció miatt akadhattak különbségek a sajtóéletben.⁸ Ezzel az volt a célom, hogy megvizsgáljam, hogy egyes irányzatok hogyan befolyásolják a per közvetítését. A nemzetközi sajtóhoz a Magyar Távirati Iroda Bizalmas értesüléseit használtam az első Rákosi-per időszakából, illetve a propagandakötetben megjelentett cikkeket.

A propaganda vizsgálatához a legfontosabb anyagom a Szikra kiadó gondozásában 1950-ben megjelent *A Rákosi-per* című kötet. Ez a könyv tartalmazza az első és második per anyagait is, amelyek a kommunisták, és Rákosi hősiességéről szólnak. Ebben különböző

⁵Szekeres József: Egy dokumentum története. Rákosi Mátyás 1925.évi rendőrségi és ügyészségi vallomásának jegyzőkönyve. Történelmi Szemle, 1991. 89-106.

⁶Drócsa Izabella: A Rákosi-Vági per. Rákosi Mátyás esete a magyar rendőrséggel. Miért nem végezték ki Rákosi Mátyást 1925? Avagy 96 éves a Rákosi-féle statáriális eljárás. (online: <https://veritasintezet.hu/hu/mindennapi-tortenelem/7274-a-rakosi-vagi-per> <https://veritasintezet.hu/hu/mindennapi-tortenelem/rakosi-matyas-esete-a-magyar-rendorseggel> <https://veritasintezet.hu/hu/mindennapi-tortenelem/6551-miert-nem-vegeztek-ki-rakosi-matyast-1925-ben-avagy-96-eves-a-rakosi-fele-statarialis-eljaras> utolsó letöltés: 2022.01.05.)

⁷Pünkösti Árpád: Rákosi börtönévei. Múltunk, 1996. 2. 81-106., Hajdu Tibor: Kérdőjelek Rákosi Mátyás hiányzó portréjához. Élet és Irodalom, 1983. 6.

⁸Sipos Balázs: A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében. Bp, 2004. 106.

helyekről összeszedett anyagokat találhatunk, nagyban épít Vas Zoltán *Tizenhat év fegyházban* című börtönnaplójára, a kor munkásmozgalmi lapjaira, visszaemlékezésből leírt bírósági megszólalásokra. Név szerint nem említi meg ez a kötet a Vörös Segély kiadványait, melyek 1934-1935-ben jelentek meg, azonban, ha a kettőt összevetjük, rengeteg hasonlóságot láthatunk. Az említett kiadványok szamizdatként jelentek meg, rengeteg pontatlanság van bennük, viszont propaganda szempontjából erős alapot biztosíthatott. Utalás azonban történik rájuk, mégpedig a bevezetőben, ahol azt fogalmazza meg, hogy szükség volt már egy nagyobb kötet megírására, hiszen a korábbi nem adja vissza a per tényleges jelentőségét.⁹

A harmadik forráscsoport, melyet használtam a kutatásom alatt, azok a visszaemlékezések voltak. Főként Rákosi Mátyás visszaemlékezéseit használtam fel, hiszen abban részletesen számol be a pert megelőző időszakról, sokszor reflektál a per alatt történetekre, bár a tárgyalásokról nem számolt be. Emellett Vas Zoltán, Demény Pál visszaemlékezéseit tartottam még fontosnak vizsgálatra, illetve Farkas Vladimír *Nincs mentség* című könyvének részleteit is felhasználtam.

A peranyag vizsgálatával tényszerű adatokat kaphatok a lefolytatott tárgyalásokból, melyekből kitűnhet, hogy Rákosinak milyen védekezési taktikája volt, milyen ellentmondásokba keveredett ő maga az ügyön belül. Tézisem az, hogy a peranyag és a propaganda között olyan összeférhetetlenségeket találok, melyek Rákosi vezető szerepét, harcos kommunista létét hangsúlyozzák ki. Ezek az elemek a vezérkultusznak jelentős részét tették ki az 50-es években. Feltételezem, hogy rengeteg információ nem jelenik meg a propagandakiadványokban az imázsépítés érdekében, az aktuális propagandának megfelelő anyagokat közölhették. A visszaemlékezések vizsgálata által pedig egy árnyaltabb képet kaphatok arról, hogy mi az, ami ténylegesen történhetett.

1.2.A vezérkultusz

Ahogy azt az előbbi bekezdésben is megfogalmaztam, feltételezem, hogy a propaganda úgy alakította át a per anyagait, hogy az az 50-es évek vezérkultuszának megfelelő lehessen. Ehhez viszont elengedhetetlen, hogy röviden áttekintsem, mi is az a vezérkultusz. Zeidler Miklós tanulmánya alapján a meghatározáshoz a kultusz definícióját kell először megkeresni, melynek eredeti jelentése „tisztelet” és „imádás” fogalmakkal határozható meg, azonban tágabb értelemben valamely önmagán túlmutató eszmét, személyt, szimbólumot vagy ideált dicsőítő

⁹A Rákosi-per. Bp. 1950. 9.

folyamat, rítusok összesége.¹⁰ A vezérkultusz esetében ez egy személyre vonatkozik, konkrétan egy politikai vagy egy katonai vezető kultuszáról beszélhetünk. A vezérről kialakított képnek pontosan az a lényege, hogy úgy állítja be az egyént, mintha ő lenne az egyetlen ember, aki alkalmas lehet a válságjelenségek kezelésére, a nemzeti nagyság helyreállítására.¹¹

Rákosi esetében ez a kultusz szovjet minta alapján alakult ki, hiszen a Szovjetunióban Sztálin dicsőítése monumentális méreteket öltött. Rákosi kultuszának gyökerei az általam vizsgált időszakra nyúlnak vissza, a hazai és nemzetközi kommunista mozgalomban betöltött szerephez kötődik. Rákosi népszerűsítésének legfontosabb módszere a párt és az ország eredményeinek a párt vezetőjével történő azonosítása volt ¹², amely teljes mértékben megfelel a fent említett meghatározásának.

1.3. Propaganda

A propaganda definícióját azért tartom fontosnak feltüntetni, mert ennek a vizsgálata jelentős részt tesz ki a dolgozatomban. A propaganda meghatározásához a már korábban is említett Zeidler Miklós tanulmányból idéznék: „A propaganda a latin „propagare” (terjeszt, elterjeszt) szóból származik; szélesebb jelentése: valamely gondolat intézményes terjesztése változatos csatornákon keresztül a kiválasztott célközönség szellemi befolyásolása és meggyőzése szempontjából.”¹³

Mint minden totalitárius eszme, a bolsevizmus is uralni akarta az élet minden területét, a hatalomgyakorlást pedig ideológiával támasztották alá, amely a közélet minden területére bekerült, sőt a magánélet egyes szegmenseibe is. A propaganda eszmeterjesztő funkciója a modern társadalmakban sokrétű intézményeken keresztül teljesedett ki.¹⁴ A szocialista korszakban megalapozásának jelenetős részét tette ki az agitatori munka.¹⁵ A Rákosi-korszak propagandája szervesen összefügg a korábbi bekezdésben kifejtett vezérkultusszal, hiszen a

¹⁰Zeidler Miklós: Kultusz és propaganda. In: Kultusz és propaganda. Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolájának kiadványai. Konferenciák, műhelybeszélgetések V. Szerk. Ballabás Dániel. Eger, 2012. 7.

¹¹Turbucz Dávid: A sajtó szerepe a Horthy-kultusz építésében. A politikai hatalom elvárásai a magyar állampolgárokkal szemben. In: A sajtó kultúrákövetítő szerepe 1867-1945. Tanulmányok. Szerk.: Paál Vince. Bp. 2014.100-101.

¹²Apor Balázs: Hagiógráfia és kommunista vezérkultusz: Rákosi Mátyás életrajza. In: Mindennapok a Rákosi és Kádár korban. Szerk. Horváth Sándor. Bp. 2008. 132-153.

¹³Zeidler M.: Kultúra i.m. 7.

¹⁴Zeidler M.: Kultúra i.m. 7.

¹⁵témáról részletesen lásd: Huhák Heléna: Agitátorok. A kommunista mozgósítás a pártállam kiépítésének mindennapjaiban (1948-1953). Bp. 2022.

sajtó nagy hangsúlyt fektetett az államszocializmus alatt arra, hogy fenntartsák a „Rákosi-imázst”, melynek alapjai egészen a Rákosi-perekig nyúlnak vissza.

1.4.A per előzményei

A Tanácsköztársaság bukása után a kommunisták működése az illegalitásban több próbálkozásból tevődött össze. Landler Jenő, volt belügyi és kereskedelmi népbiztos arra utasította Őri Károlyt¹⁶ és Weissshaus Aladárt, hogy épüljön be a szociáldemokrata pártba, és a legális szervezet keretein belül hozzon létre egy illegális kommunista mozgalmat. Az időzítés nagyon alkalmas volt, hiszen a Bethlen–Peyer paktum¹⁷ miatti elégedetlenségből fakadóan létrejött Vági István¹⁸ vezetésével egy radikális baloldali csoport.¹⁹ Ebbe a csatlakozott Őri több társával együtt. A csoport felvette a kapcsolatot az emigrációban lévő népbiztosokkal, létrehozták a trojkát.²⁰ 1925 tavaszán megalakult legálisan a Magyarországi Szocialista Munkáspárt, azaz az MSZMP Vági István vezetésével.

Rákosi a Tanácsköztársaság bukása után nagyon sokszínűen töltötte 1924-ig az időt: először Bécsbe utazott, ahonnan internálták, majd több országban folytatott munkát a kommunista pártokban. A Szovjetunióban is tevékenykedett, a Rákosi per című kiadvány úgy fogalmazza meg, hogy Lenin és Sztálin oldalán dolgozott közvetlen.²¹ 1924-ben Kun Bélával személyesen beszélt meg, hogy Magyarországra akar visszatérni, hogy az illegális kommunista párt élére álljon. Visszaemlékezései alapján Kun nagyon örült ennek, azonban az agitációs tevékenységhez a másik frakció vezetőjével, Landler Jenővel is tárgyalni kellett, hogy haza engedi-e Rákosit. Landlernek Bécsből jelentős kapcsolatai voltak Magyarországgal, amelyeket röviden már korábbi bekezdésben is említettem. Landler ellenezte, hogy visszatérjen a volt népbiztos, amiben közre játszott a Kun és Landler között húzódó frakcióharc is, hiszen

¹⁶Őri Károly (1898-1946): asztalos, kommunista aktivista. A Tanácsköztársaság bukása után kapcsolódott be a kommunista szervezkedésbe, 1923 után titkos megbízással tért vissza Ausztriából Magyarországra. Az MSZMP egyik létrehozója, a KMP I. kongresszusán a KB és a budapesti titkárság tagjává választották. 1925. október 3-án tartóztatták le, 4 évnyi fegyházbüntetést kapott.

¹⁷Bethlen-Peyer paktum kivonatának szövege: Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban BFL) VII. 5.c. 8771/1925 720.

¹⁸Vági István (szül. 1883): A Tanácsköztársaság bukása után baloldali ellenzéki vezető volt, ami miatt kizárták az SZDP-ből. Alapítótagja és titkára volt a Magyarországi Szocialista Munkáspártnak. Strache ügyészségi elnök 1925. decemberében hozott egy olyan végzést, amely alapján Vági és társai ellen folyamatban lévő és Rákosi és társai ellen indított büntetőügy egyesítését kellett végrehajtani. Magyarázata az volt, hogy a két bűnügynek azonos a jogi tárgya, mivel mind a legális, mind az illegális szervezkedésnek a bolsevik eszme terjesztése volt a célja. BFL VII. 5.c. 8771/1925. 296., 304.

¹⁹BFL VII. 5.c. 8771/1925, 647-654.

²⁰trojka: Rákosi vallomása szerint hármas csoportot jelöl, akiknek feladata az volt, hogy a szocialista munkáspártot az osztályharc vonalára vezesse és azon megtartsa. (vallomás szövegét lásd: 1-es számú melléklet)

²¹A Rákosi-per. Bp. 1950. 4-5.

Rákosit Kun emberének tekinthették.²² Egyezményekkel ugyan, de elintézte Rákosi, hogy az agitációs munkát vezesse Magyarországon. Útlevele Braun Vilmos kereskedő nevére volt kiállítva, bajusszal és szemüveggel maszkírozta el magát.²³ Hazatérésének előkészítése több, mint egy hónapig zajlott. Összesen kilencszer lépte át Magyarország határát hamis útlevéllal. Visszaemlékezésében terjedősen írja le, hogy hogyan végezte a munkát itt Magyarországon és a Kommunista Internacionálé ügyeiben. 1925 augusztusában került sor Bécsben a KMP első kongresszusának megrendezésére, melyen részt vett Kun, Landler, Rákosi, Vas²⁴, Gögös²⁵, Hámán²⁶, Öri stb. Magyarországi tartózkodása idején több helyen lakott, néhányról még hivatalos rendőrségi bejelentés is készült. Az MSZMP-t a háttérből irányította. Szeptember 13-án röplapoztak a szociáldemokraták gyűlésén, ezzel egyidőben a rendőrség 14 embert letartóztatott. Ekkortájt tartóztattak le további két embert, amiért részt vettek a KMP kongresszusán, ennek ellenére Rákosi továbbra sem menekült, hanem röplapok fogalmazásával foglalatostkodott. 1925. szeptember 22-én délelőtt 10 órakor tartóztatták őt le a Közraktár utcában a Duna-parton. A rendőrség gondosan előkészítette az eseményt, a helyszínt detektívekkel biztosították Rákosi és Vas leírása alapján. Egymás után vitték be a további letartóztatottakat.²⁷ Azokat, akik vezetős szerepet viseltek a mozgalomban, magánzárkában tartották.²⁸ Visszaemlékezésében a letartóztatással kapcsolatban olyan érzetet kelt, mintha Vasat okolná, majd kifejti, hogy Sámuel Lajos rendőrspicli árulta el őket.²⁹ Valójában kiderült, hogy a rendőrségnek több beépített embere is volt, akik segítettek a kommunista mozgalom lebuktatásában, hiszen a rendőrség már 1924-től megfigyelte a Vági-féle szervezkedést.³⁰

2. A per anyaga

²²Ezt maga Rákosi is megerősítette visszaemlékezésében. *Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések 1892-1925.* II. Bp. 2002. 725.

²³BFL VII.5.c. 8771/1925 372.

²⁴Vas Zoltán (1903-1983): eredeti vezetékneve Weinberger. Kommunista politikus. 1921-ben fogolycsere keretein belül került a SZU-ba, 1924-ben tért vissza Magyarországra, hogy a KIMSZ-ben titkári feladatokat lásson el. 1925-1940 között Rákosi Mátyással együtt ült a börtönben. *Rákosi M.: Visszaemlékezések* i.m.931.

²⁵Gögös Ignác (1893-1929): asztalos, kommunista aktivista. orosz hadifogságban ismerkedett meg a bolsevizmus eszméjével, 1921-ben tért vissza Magyarországra megbízással, 1923-tól Budapesten vett részt az illegális kommunista párt szervezésében. Alapító és vezetőségi tagja volt az MSZMP-nek. A KMP I. kongresszusán a KB és annak titkársági tagjává választották, hazatérése után letartóztatták. 3 és fél év fegyházbüntetésre ítélték. *Rákosi M.: Visszaemlékezések* i.m.948.

²⁶Hámán Kató (1884-1936): vasúti alkalmazott, kommunista politikus. A Tanácsköztársaság eseményeiben is részt vett már, ezután internálták. 1923-ban bécsi megbízással részt vett a szocdem ellenzék és a kommunista párt szervezetében. 1925-ben tagja lett az MSZMP vezetőségének. Részt vett a KMP I. kongresszusán Bécsben, hazatérése után letartóztatták. 28 hónap börtönre ítélték, de hamarabb szabadlábra került. Szervezkedések miatt a későbbiekben is letartóztatták. *Rákosi M.: Visszaemlékezések* i.m.948.

²⁷*Rákosi M.: Visszaemlékezések* i.m. 784-788., *Vas Zoltán: Tizenhat év fegyházban.* Bp. 1951. 21-23.

²⁸*Rákosi M.: Visszaemlékezések* i.m. 792.

²⁹*Rákosi M.: Visszaemlékezések* i.m. 786.

³⁰BFL VII. 5.c. 8771/1925 40-56, 124-141., német nyelvű jelentések Rákosiról: PIL. V.720.f.3.ö.e.51-111.

2.1. Rendőrségi és ügyészségi vallomások³¹

Rákosi vallomását a már korábban említett Szekeres József-féle tanulmányban közölte a szerző, illetve egészen sok példányban megtalálhatjuk a levéltárakban is.³² A rendőrségi vallatást 1925.szeptember 28-án a rendőrkapitány és helyettese vezetésével végezték, ekkor már több napja letartóztatták Rákosiékat. Több dokumentum, visszaemlékezés is igazolja, hogy Rákosit és Vasat nem kínozták, viszont azt végig hallgatták, amiket társaikkal műveltek.³³ A kínzások ellen éhségstrájkba kezdtek, mesterséges táplálást alkalmaztak rajtuk. A kihallgatások folyamatáról a peranyagban nem találhatunk feljegyzéseket, valamelyest Vas Zoltán börtönnaplójából, Rákosi Mátyás visszaemlékezésiből tudjuk rekonstruálni a körülményeket.³⁴

Rákosi vallomását olvasva rengeteg információt kaphatunk a Kommunista Internacionálé szervezetéről, a KMP újjáalakításáról, és arról, hogy kikkel dolgozott ő itt Magyarországon. Elmondta, hogy 1924. december 24-én lépett be először az országba Szentgotthárdnál, innentől pedig egy 8 hetes megfigyelést végzett. Vallomásában azt állította, hogy ekkor senkivel sem lépett kapcsolatba. Az Internacionálé ügyei miatt 1925. januárja után többször elhagyta az országot, összesen kilencszer lépett be a határon hamis útlevéllel Magyarországra. Május 8-án, amikor visszatért, a Vendel utca 8. szám alatt lakó Payer Gyula építésznél Braun Vilmos álnéven lakott, innen be is jelentették. Elmondása szerint május 8. és július 11. között vette fel a kapcsolatot az MSZMP-vel, megnevezte konkrétan Gőgös Ignácot, Hámán Katót, Őri Károlyt és Weinberger Zoltánt. Utoljára 1925. augusztus 13-án hagyta el az országot, szeptember 7-ig tartózkodott Bécsben. Nem igazán tudott sokáig működni Magyarországon, hiszen ugyanezen év szeptember 22-én letartóztatták. Elképzelése az volt az ország helyzetéről, hogy egy olyan pártnak a létrehozása lehetséges, amely sem nevében, sem programjában nem kommunista a kezdetekben, működése legális keretek között mozog. Érvelése a kommunista program kidolgozásáról arra támaszkodott, hogy a legtöbb országban legális keretek között működhet kommunista párt, így előbb-utóbb a magyar kir. kormány bizonyos szituációkban eltűrhetne ilyen szervezetet, azonban tömegpártról eleinte szó sem lehet. Arról is beszámolt, hogy anyagilag hogyan támogatták őket, kiket fizettek. A KMP újjáalakító kongresszusáról és a KI szervezetéről rengeteg fontos információt fedett fel, ezzel egy kapitalista országnak adott ki bizalmas tényeket. Segítette a rendőrség nyomozását, illetve

³¹vallomások szövegét lásd: 1-es számú melléklet

³²Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár V.720. f.3.ő.e. 22-45. (továbbiakban PIL), BFL VII. 5.c. 8771/1925 62-80.

³³BFL VII. 5.c. 8771/1925 183- 189.

³⁴Rákosi M.: Visszaemlékezések i.m. 787-789., Vas Z.: Tizenhat i.m. 27-47.

28 kommunista nevét árulta el. Arról nem is beszélve, hogy a hatóságokkal való együttműködését az is igazolja, ahogyan kifejtette, milyen módon akart létrehozni pártot itt Magyarországon.

Vallomásában számos eltérés található a valóságtól, amelyeknek nagy részét már Szekeres József említett tanulmányában lábjegyzetekkel jelölte. A következőkben a saját magam által felfedezett ellentmondásokat ismertetném. A rendőrségen azt állította, hogy akkor tudta meg az SzDP-ben létrejött ellenzéki mozgalmat, amikor már Magyarországon volt. Visszaemlékezéseiben azt írja le, hogy ezt már Moszkvában is tudták korábban, hiszen figyelemmel követték a magyarországi eseményeket, ráadásul részletesen kifejtette, hogy milyen állapotok uralkodnak a frakciók között, Landler Bécsből hogyan irányítja a magyarországi események egy részét.³⁵ Feltehetőleg vallomásában egyfajta védekezési mechanizmusként szolgált az, hogy úgy állította be, mint aki hónapokig itt csak megfigyelte az ország helyzetét, tettelegesen eseménybe nem keveredett. A visszaemlékezéseiben pedig pont egy olyan állapotot ír le, hogy mennyire tudatos módon intézte a hazautazását, mindennel tisztában volt. Ugyanez az állítása, hogy megfigyelt hetekig, és csak 1925. július 11. után vette fel a kapcsolatot a magyarországi aktivistákkal, szintén hazugság. Ugyanis kifejti önéletírásában, hogy megérkezése után Budapesten, 1924. decemberében egyetlen címmel rendelkezett: Hámán Katóéval. Őt érkezése után nagyon hamar felkereste Mester utca 59. alatti házában.³⁶ A vallomásában azt állítja, hogy nem emlékszik, hogy a KMP újjáalakító kongresszusán ki tartotta az ifjúságról szóló előadást, de lehetségesnek tartotta, hogy az Vas feladata volt. Visszaemlékezéseiben pontosan számol be arról, hogy valóban Vas tartotta az előadást, akinek az ifjúság megszervezésével rengeteg gondja volt, mivel korábban Weisshaus, Szekér-Hérisz és más „szektás” tagok foglalkoztak a mozgalom szervezésével.³⁷ Bejelentett lakóhelyei közül csak egyet fedett fel vallomásában. Számtalan olyan dolog jelenik meg a magyarországi tartózkodásáról a visszaemlékezésében, amelyet a vallomásban elhallgatott, vagy másképp adott elő.

A propagandában a rendőrségi vallatásról két esetben esik szó. 1934-1935-ben megjelent a Vörös Segélynek és a KMP-nek három kiadványa, melyek beszámoltak az 1925-26-os per eseményeiről is többek között. Egyik ilyen példányban a mellékletben közöltek olvashatjuk.³⁸ Az idézett részletből tisztán kivehető, hogy a szerzőknek fogalmuk sem volt a

³⁵Rákosi M.: Visszaemlékezések i.m. 722-725.

³⁶Rákosi M.: Visszaemlékezések i.m. 744.

³⁷Rákosi M.: Visszaemlékezések i.m. 775.

³⁸lásd: 2-es számú melléklet

vallomás tényleges milyenségéről, csupán azt írták le, milyen viselkedés ideálisan várható lett volna a KMP vezető egyéniségétől. Egyrészt, a rendőrségi vallomásról írták ezt, ami nem kerülhetett nyilvánosságra, így tényszerű anyaguk sem állt rendelkezésre, hogy ezt tudják igazolni. Másrészt, a bírósági viselkedése irányadó lehetett ennek a megírására, azonban itt is felmerül a kérdés, hogy miből írhatták ezt meg, ugyanis az ügyészségi vallomását ismertették a statáriális bíróságon, ami nagyon távol áll az idézetektől. Az 1950-ben kiadott *A Rákosi-per* című propaganda kötet ezt a részletet egyáltalán nem veszi át a Vörös Segély féle kiadványból, pedig rengeteg szószerinti egyezést találhatunk a két kiadvány között. A Szikra kiadó könyve Rákosi kihallgatásáról egy bécsi cikket idéz, melynek első mondata a következő: „*A rendőrség folytatja Rákosi kihallgatását, aki megtagadja a vallomást a többi letartóztatott működéséről.*”³⁹ Itt is felmerül a kérdés, hogy Bécsben mégis honnan kaphattak volna információt Rákosi vallatásának részleteiről. A propaganda részének viszont ez a cikk nagyon helytálló, ugyanis a vezér képének formálásához pont ez a viselkedés lett volna ideális az illegális mozgalom főalakjától.

A Rákosi-per rengeteg részletet átemel Vas börtönnaplójából, viszont azt nem, amikor Vas leírja a vallatásukkal kapcsolatos kritikákat. Ugyanis, amikor átszállították őket a Gyűjtőfogházba, közös rabszállítóautóval vitték a per öt főszereplőjét. Ekkor vallották be egymás között, hogy milyen hibákat követtek el a rendőrségen. Azt is bevallották, hogy a problémákat ők, a vezetők követték el. Vas állította, hogy ekkor beszélték át, hogy hogyan fognak viselkedni a bíróság előtt.⁴⁰ Feltételezem, hogy ezt a részletet szándékosan nem idézték, hiszen az rámutatott volna arra, hogy a vezér tévedett, nem megfelelően viselkedett a szervezésben és a rendőrségen, ez pedig egy kiadványon belüli ellentmondáshoz vezetett volna. Valószínűsítem, hogy ugyan ebből az okból kifolyólag nem közölték azt sem, hogy a vallomást később visszavonta Rákosi. Mindezek mellett a propaganda felnagyítva adja vissza a rendőrségen eltöltött idejüket. Az éhségstrájk napjait többnek írták le, mint amit pl. Vas Zoltán megírt a börtönnaplójában, és úgy festették le, mintha Rákosit és Vasat is kínozták volna. Ez a külföldi sajtónak is nagyon szerves része volt, sokszor támadták ezért a rendszert.⁴¹ Itt fontosnak tartom megjegyezni, hogy Vas börtönnaplóját 1 évvel később adták ki, mint *A Rákosi-per* című kiadványt, így ennek a mozzanatnak az elhallgatása még feltűnést sem

³⁹A Rákosi-per. Bp.1950. 32.

⁴⁰Vas Z.: Tizenhat i.m. 45-46.

⁴¹PIL V. 720.f.3.ö.e. 113– 124.

kelthetett. Maga Rákosi is megerősíti sok évvel később visszaemlékezésében, hogy tudták, ha ők buknak, akkor az egész szervezet bukik velük.⁴²

Az ügyészségi vallomást⁴³ 1925. október 8-án vették fel a budapesti kir. ügyészségnél. Ekkor részletesebben beszélt a moszkvai feladatairól, az Internacionálé szervezeteiről. Magyarország helyzetéről azt nyilatkozta, hogy már Moszkvában is volt tudomása a hírekről, de nem tudatosan gyűjtötte be ezeket. Abból, amit hallott elérkezettnek látta az időt arra, hogy Magyarországon megindítson egy kommunista mozgalmat, ezt tekintette feladatának. Már ez a kijelentése és élesen szembe megy a rendőrségi vallomásával, ugyanis ott azt nyilatkozta, hogy először nem szeretett volna egy tisztán kommunista programú szervezetet létrehozni. Itt elmondta, hogy anyagi támogatást Magyarországról kivándorolt munkásoktól kapott, melyeket Bécsben és Moszkvában vett fel leginkább, viszont több információt nem ad ki. A rendőrségi vallomásában elmondta, hogy Burger álnevű ember volt, aki átadta az MSZMP-nek a pénzt. Ügyészségi vallomásában már ezt nem állítja, egyáltalán nem nevezi meg azokat, akiket érinthetett az anyagi támogatás. Bűnösnek nem érezte magát, mert az emberiség érdekében cselekedett állítása szerint. Ezt a vallomást később a statáriális tárgyaláson felolvasták.⁴⁴ Ahogy itt, a tartalom összefoglalásban is jeleztem, az ügyészségi vallomás rengeteg helyen eltért a rendőrségi vallomástól, az információknak csak a töredékét adta át.

Védekezésének okát vissza lehet vezetni arra, hogy 1919-ben indult ellene az úgynevezett népbiztosper, így esélyes, hogy ennek a büntetését akarta elkerülni, vagy enyhíteni. Rendőrségi vallomásából az olvasható ki, hogy a maga személyét védte, nem a kommunista mozgalmat vagy társait. Az ügyészségi kihallgatásán, ahogy láthattuk, már kevésbé beszélt nyíltan a helyzetéről, ami abból fakadhat, amit Vas Zoltán leírt börtönnaplójában: az átszállításkor az öt fővádlott átbeszélte hibáit a vallomásokkal kapcsolatban.⁴⁵ Mindazonáltal a KI-ről még itt is fontos adatot közölt. Azonban ezek a taktikázások sem mentették őt meg a statáriális eljárás lefolytatásától, ugyanis bíróság elé állították. A bíróság előtt a védekezési taktikája megváltozott, rendőrségi és ügyészségi vallomását visszavonta 1925. november 30-án, amikor a Budapesti Kir. Büntetőtörvényszék vizsgálóbírója kihallgatta, csak a statáriális bíróságon előadottakat tartotta fent.⁴⁶

Visszaemlékezéseiben a vallatásról nem enged: állítja, hogy nem vallott, hanem hosszú tépelődés után aláírt egy olyan jegyzőkönyvet, amelyet elértettek összeállítva az elvtársak

⁴²Rákosi M.: Visszaemlékezések i.m.740.

⁴³lásd: 1-es számú melléklet

⁴⁴BFL VII. 5.c. 8771/1925 79-80.

⁴⁵Vas Z.: Tizenhat i.m.45-46.

⁴⁶BFL VII. 5.c. 8771/1925 80.

vallomása alapján. Az volt a terve, hogy az ebben foglalt vallomást majd a tárgyaláson visszavonja – amit ugyebár meg is tett. Ezt hibaként értékeli, ami a vallomás tartalmának ismeretében nagyon is érthető. A többi letartóztatott kommunista vallatásáról úgy nyilatkozik, hogy az enyhébb büntetés érdekében rengeteg hasznos információt árultak el – ezzel gyakorlatilag saját taktikáját írja le mások helyzetére kivetítve.⁴⁷ Sokszor úgy beszélt vallomásában, mint aki saját magáról akarja levenni a terhet: azt állította, hogy a szervezkedés részleteiről nem tudott, erről őt mindig csak tájékoztatták. Valóban nehezített pályán mozgott magyarországi tartózkodása alatt a szervezkedést illetően, hiszen nyomozás is éppen folyt ellene, illetve Őri, Hámán vagy Gögös személyéhez képest „idegennek” számított, de visszaemlékezéseiből tisztán kiderül, hogy leginkább a háttérirányítással dolgozhatott az agitáción.

Az első per legproblematisabb pontja Rákosi nézve határozottan a vallomásának szövege. Ésszerű, hogy minden lehetőséget magragadott arra, hogy az anyag ne kerüljön elő, hiszen azzal rengeteget tudott volna ártani magának – legyen szó a megítéléséről vagy politikai hatalmáról. Árulkodó Demény Pál esete, aki a szegedi csillag börtönben találkozott Rákosival. Rövid beszélgetésük alatt kiderült, hogy Demény látta Rákosi periratait, amikor ki akarta lopni a hamis útlevelét. Ő ezt büszkélkedve mesélte el, azonban Rákosi intenzíven reagált arra, hogy látta valaki az anyagát. Hatalomra jutása után a 40-es évek végén Demény ellen egy koncepciókért folytatott le. Visszaemlékezései alapján Demény úgy gondolja, hogy mindez abból fakad, hogy Rákosi tudta, hogy ő látta ezeket az iratokat.⁴⁸

Szekeres József is hosszan taglalja tanulmányában, hogy miért is lett volna problémás, ha kikerül ez a vallomás. Ő felveti, hogy milyen súlyos lett volna, ha a vallomás szövege Nagy Imre és köre tudomására jut, vagy akár, ha nyilvánosság elé kerül, hiszen a korszakban a „horthysta rendőrség spiclijei” árulóknak számítottak.⁴⁹ Leírja az irat megtalálásának körülményeit, amelyre 1954. novemberében került sor. A tanulmányban az olvashatjuk a dokumentum történetéről, hogy a volt Budapesti Királyi Ügyészség Markó utcai pinceirattárából átvett és elkeveredett iratok rendezésekor került elő egy vaskos iratkötet, melynek a címe Rákosi Mátyás és társai volt. A megtalálás körülményeinek leírása ebben az olvasatban véletlenszerűnek tűnhet, azonban az Államvédelmi Hatóság és a Magyar Munkásmozgalmi Intézet a hatalomátvétel után konzisztensen gyűjtötte a Horthy-korszak

⁴⁷Rákosi M.: Visszaemlékezések i.m.790-791.

⁴⁸Demény Pál: A párt foglya voltam. Bp. 1988. 102-103., Ungváry Krisztián– Meruk József: Rákosi Mátyás eltitkolt szolgálatai. Egy sztálinista diktátor börtönben, jólétben, száműzetésben. Bp. 2018.17-18.

⁴⁹Szekeres J.: Egy dokumentum i.m. 91.

kommunistákról szóló iratait.⁵⁰ Én azonban valószínűsítem, hogy Rákosi korábban is tudatosan kerestette már ezeket az elkallódott periratokat, amit Simonyi Henri leveléből⁵¹ feltételezek. Ebből a levélből az is kiderül, hogy nem csak addig adtak ki megbízásokat a peranyag felkeresésére, ameddig *A Rákosi-per* című kiadványt összeállították, hanem a későbbiekben is folytak a kutatások. E mögött a fő motiváció a már korábban hosszan kifejtett indok lehetett, azaz, hogy ne találják meg Rákosi vallomásának szövegét. Hiszen ennek nyilvánosságra kerülése teljes mértékben megdöntötte volna a Rákosiról kialakított képet, a harcos kommunista imázst, amelyet a per által már a 20-as évek második felében elkezdtek kialakítani róla. Feltételezésem igazolja némiképp Farkas Vladimír visszaemlékezése, amikor leírja Szántó Béla⁵² halála utáni esetet: „*Rákosi feltehetően attól tartott, hogy Szántó birtokában rá vonatkozó, kompromittáló dokumentumok vannak, pl. az 1925-ös rendőrségi vizsgálattal kapcsolatban.*”⁵³ Ennek érdekében egy megbízható ÁVH-s tisztet küldött ki a magánjellegű iratok hazahozataláért Lengyelországból.

A vallomásban megtörtént árulás természetesen Moszkvába is eljutott. Vas Zoltán *Viszontagságos életem* című művében így fogalmaz: „*A Moszkvába érkező Rákosit a Kommunista Internacionálénál régi, elintézetlen súlyos fegyelmi ügyének a tárgyalása várta. Azzal vádolták, hogy az 1925-ös letartóztatásakor a Horthy-rendőrség előtt elismerte: az első világháborút követő 20-as évek elején az Internacionálé titkáráként fontos megbízatásokkal illegálisan közreműködött az Olasz Kommunista Párt megszületésénél. Hasonló ügyekben járt Csehszlovákiában, Franciaországban.*”⁵⁴ Tovább olvasva Vas visszaemlékezésében azt láthatjuk, hogy 1925-ben Moszkvában elrendeltek Rákosi ellen egy vizsgálatot, mivel ezzel politikai kárt okozott az Internacionálénak, a döntést azonban 1940-es szabadulásáig függőben hagyták. Még 1956 után is felmerült a kérdés, amikor azért állították volna elő, mert társait árulta el a kihallgatáson, azonban az 1926-os és 1935-ös bíróság előtti hősiess viselkedése miatt ejtették Rákosi ellen az eljárást. Vas azonban megvédte őt, és állította, hogy látta a vallomásait és Rákosi senkinek a nevét nem árulta el.⁵⁵ Ezt a bizonyítékok, a vallomás szövegének ismeretében tudjuk, hogy nem igaz. Farkas Rákosi helyzetére vonatkozóan a következőket írta: „*Apámtól tudom az is, hogy Sztálin csak a vádirat jóváhagyásakor bocsátotta meg igazából Rákosi Mátyásnak 1925-ös lebukásával kapcsolatos állítólagos bűneit – konkrétan azt, hogy a*

⁵⁰Szekeres J.: Egy dokumentum i.m. 89.

⁵¹lásd 3-as számú melléklet

⁵²Szántó Béla: Rákosi korábbi illegális harcostársa volt, akit 1951-ben lengyelországi nagykövet pozícióba helyeztek.

⁵³Farkas Vladimír: Nincs mentség. Bp. 1990. 303.

⁵⁴Vas Zoltán: Viszontagságos életem. Bp. 1980. 50.

⁵⁵Vas Z.: Viszontagságos i.m. 51.

*rendőrségi vizsgálat során hengegően túl sokat fecsegett – és csak ekkor fogadta kegyeibe.*⁵⁶ Ez is azt igazolja, hogy Moszkvában élénken élt Rákosi árulása, annak ellenére, hogy a munkásmozgalom a per időszakában is igyekezett már hőst csinálni belőle. Erről természetesen a propaganda hallgatott, nem közöltek semmit arról, hogy egykoron Rákosi negatív megítélést kaphatott Moszkvában, ami triviális kapcsolatban áll azzal, hogy a rendőrségi és ügyészségi vallomást egy rövid és túlzó cikk keretein belül említi a propagandakötet, miközben az fontos részét tette ki a pernek, ugyanis a későbbiekben szinte az összes tárgyaláson megjelentek.

2.2. A statáriális tárgyalás

A tárgyalás, illetve az azt megelőző időszak a sajtóban és a propagandában hatalmas jelentőséget kapott, hiszen a nemzetközi munkásmozgalom nyomásának köszönhető részben, hogy az ügyet átadták a rendes bíróságnak. A nyomozati szakasról több anyagot is találhatunk, azonban a bíróságról tárgyalási jegyzőkönyvet a peranyagban nem leltem fel. A beismerő vallomások megtétele után lezárták a nyomozásokat, 1925. októberében az ügyészségre szállították a fogvatartottakat. A vád képviselőt Miskolczy Ágoston kir. ügyész látta el. Strache Gusztáv főügyész kezdeményezte a statáriális bíróság felállítását, hiszen hatalmas politikai nyomás volt a KMP tagjainak elszámoltatásával kapcsolatban.⁵⁷ Ezt a nyomást némiképp igazolja Rakovszky belügyminiszter nyilatkozata, amelyben azt fejtette ki, hogy „*a kormány nem készít elő külön törvényeket a kommunisták ellen*”.⁵⁸ A kijelentésnek a megléte viszont azt sugallja, hogy ennek a kérdésnek a felvetése megtörtént. Az Népszava cikke azt is felhossa, hogy a külön alkalmi törvények megszavaztatása valóban sürgős volt, hiszen már korábban létrehoztak olyan paragrafusokat, amelyek az ellenforradalmi tevékenység ellen irányulnak⁵⁹ – itt feltehetőleg az 1921. évi III. t.c.-re⁶⁰ gondolnak.

A védőügyvédek együttesen óvást nyújtottak be a Budapesti Kir. Ügyészség elnökének, arra alapozva, hogy nincs megfelelő jogalap a statáriális bíróság összehívására, így az ítélezés lefolytatása nem is bizonyulna törvényesnek. Ennek bizonyítására a háború esetére szóló 1912. évi LXIII. törvény 1-12. §-át emelték ki, amely szerint a fórum kivételes hatalmat gyakorol, ezért csak háború alatt lehet felállítani a szervet jogszerű keretek között.⁶¹ A

⁵⁶Farkas V.: Nincs i.m. 235-236.

⁵⁷BFL VII.5.c. 8771/1925 229., 253.

⁵⁸Népszava, 1925 október 17. 6.

⁵⁹Népszava, 1925 október 17. 6.

⁶⁰törvény szövegét lásd: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100003.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1921.%2520%25C3%25A9vi%2520III> (utolsó letöltés: 2023. 01.07.)

⁶¹BFL VII. 5.c. 8771/1925 229-231. ill. törvény szövegét lásd: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91200063.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1912.%2520%25C3%25A9vi%2520LXIII> (utolsó letöltés 2023. 01. 07.)

rögtönítelő bíróság összehívásáról a Budapesti Kir. Ügyészséget csak egy nappal korábban, 1925. november 13-án értesítették. Az igazságügyi miniszter a 9.550/1915 I.M.E. számú rendelet 34. §-a alapján állította fel a statáriális bíróságot.⁶² Ez a rendelet a statáriális eljárás szabályait tartalmazta, azonban ezt a rendeletet az első világháború lezárásával hatályon kívül kellett volna helyeznie az akkori kormánynak. Viszont az 1920. évi VI. törvény a háború esetére szóló kivételes hatalom meghosszabbításáról szólt, amely lehetővé tette, hogy az első világháború után a minisztertanács kivételes hatalmának meghosszabbítását és az azt szabályozó jogszabályok alkalmazását.⁶³ Ennek érvényességével az ügyvédek érvelése a hatalommal szemben nem helytálló. Politikai indokként azt emelték ki az óvásban, hogy Magyarország külföldi megítélésére hatalmas negatív hatással bírna, ha a büntetőeljárás ezen formáját alkalmazná, mivel a konszolidációs időszakban nem érvényesül olyan jogrend, amely indokolná a politikai bűncselekményekért járó halálbüntetést. Azt is beleírták az indoklásukba, hogy a rögtönítelő bíróság megfelelő működésének jogi előfeltétele, hogy a társadalomnak kihirdessék a statáriumot, hogy az kialakíthassa a normakövető magatartást – ez nem történt meg. Ezek alapján kérték az ügy rendes bíróság elé állítását, az iratok vizsgálóbírónak történő átadását.⁶⁴ A főügyész azonban nem fogadta el az indítványt, a statáriális eljárás megkezdődött 1925. november 14-én öt vádlott ellen. Erről a Népszava is hozott le egy cikket „Ma, szombaton reggel statáriális bíróság tárgyalja Rákosi Mátyás és társai ügyét” címen. A büntetőtörvényszék elnökre dr. Langer Jenő kúriai bíró volt. A közlemény azt is leírja, hogy lázadásra már másfél évvel korábban kihirdették a rögtönbíráskodást, ezzel magyarázták az összehívást.⁶⁵ Rákosit már ekkor is Lengyel Zoltán⁶⁶ képviselte, aki később átvette Vas ügyét is.

A vádat lázadásra való szövetség büntettének nevezték meg, Rákosi mellett előállították Vasat, Hámánt, Gógöst és Örit is. A propaganda csak velük foglalkozott. Rákosi tevékenysége az 1921.III. t.c.2.§-nak 1. bekezdésének 4.pontjába ütközött, azaz az állami és a társadalmi rend felforgatására és megsemmisítésére irányuló büntettnek számított. Eredmény azonban nem született, mivel bíróság vizsgálatot és vizsgálati fogságot rendelt el a bírák hatáskörének hiányára hivatkozva.⁶⁷ Az indoklásban a nyomozás eredményeit, a vallatásból fakadó tényállásokat ismertetik, és kifejtik, hogy azért nem hozott ítéletet a rögtönítelő törvényszék,

⁶²BFL VII. 5.c. 8771/1925 254.

⁶³törvény szövegét lásd: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92000006.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D38> (utolsó letöltés 2023. 01.07.)

⁶⁴BFL VII. 5.c. 8771/1925 229-231.

⁶⁵Népszava, 1925. november 14. 7.

⁶⁶Lengyel Zoltánról lásd: *Rákosi M.: Visszaemlékezések i.m. 793., A Komintern „védőszárnnyai”* alatt. Orosz levéltári források Rákosi Mátyás börtönéveiről 1925-1940. Szerk. Kolontári Attila-Seres Attila. Bp. 1993. 24. megbízásáról meghatalmazás: BFL VII.5c. 8771/1925 182.

⁶⁷BFL VII. 5.c. 8771/1925 255-259.

mert nem valósult meg az erőszak, mint elkövetési mód, azaz a cselekmény nem volt tényállásszerű, nem merítette ki a lázadás bűncselekményét. A vizsgálati fogság elrendelését kifejezetten fontosnak tartották, hiszen Rákosi akkor követte el ezeket a bűntetteket, amikor már ellene korábban megindított bűnvádi eljárás zajlott.⁶⁸ A vizsgálati iratokat az ügyészségnek csak 1926. február 10-én küldték át, ekkorra tekintették lezártnak a nyomozást.⁶⁹

A Népszava beszámolt a statáriális bíróság tárgyalásáról. Leírásuk alapján erős rendőri készültséggel volt ellátva a Markó utcai fegyház, a tömegeket is a rendőrök terelték, akik kíváncsiságból érkeztek a tárgyalásra. Detektívek és kis számban jogászok is a közönség sorai közé kerültek. A vádlottakat szuronyos fogházőr kísérte, utánuk az ügyészség is elfoglalta a helyét, majd a bíróság is bevonult. A személyi adatok egyeztetése után az elnök a vád képviselőjét, azaz Miskolczy Ágostot szólította, hogy ismertesse a vádat. Lengyel Zoltán, Rákosi védője előterjesztéssel élt, a statáriális eljárás jogalapját boncolgatta, ugyan azokat az érveket hozta fel, amelyek az ügyvédek közös indítványában is szerepeltek. Mellette még dr. Domonkos Andor, dr. Gegus Andor és dr. Győri Ákos védő is a statáriális eljárás helytelenségét hangsúlyozta. Rákosi kihallgatásakor rendőrségi vallomását visszavonta, arra hivatkozva, hogy azt kényszerítő hatással tette meg, azaz a többi gyanúsítottat kínozták, az ő védelmükben írta alá a vallomást állítása szerint. Ezek után felolvasták Rákosi ügyészségi vallomását. Ennek ismertetése után folytatták a kihallgatást, ahol Rákosi beszélt a bujkálásának okáról, Magyarországra jöveteléről, amellyel kapcsolatban kijelentette, hogy épp az ellenkezője történt, mint amit a rendőrségi vallomásában állított: az orosz pártot nem értesítette az idejöveteléről. Rendőrségi vallomásából csak azokat az állításokat tartotta fenn, amelyek a külföldi tartózkodására vonatkoztak, a budapesti tevékenységére vonatkozóan az ügyészségi vallomásban elmondottakat hagyta érvényben. Beszélt a Vági-féle szervezkedésről, a kommunistamozgalom nemzetközi helyzetéről, a 133 napos proletárdiktatúra hibáiról. A májusi kongresszusról nem nyilatkozott.⁷⁰

A statáriális bíróság tárgyalásáról jegyzőkönyvet a peranyagban nem találhatunk, azonban a propagandakiadványnak szerves része, hogy leírja a vádlottak felszólalásait a rögtönítélő bíróság előtt. Ezt Vas Zoltán is megteszi a *Tizenhat év fegyházban* című munkájában, viszont sem ez a könyv, sem *A Rákosi-per* nem szól arról, hogy ezek az idézetek a bíróságról emlékezetből születtek meg. Ugyanis Rákosi leírja visszaemlékezésében, hogy a tárgyalás után beszélt védőjével, Lengyel Zoltánnal arról, hogy szeretné megkapni az

⁶⁸BFL VII. 5.c. 8771/1925 257-259.

⁶⁹BFL VII. 5.c. 8771/1925 338.

⁷⁰Népszava, 1925. november 15. 9-10.

elhangzott beszédek szöveges változatát, azonban a rögzítésre csak az a lehetőségük adódott, ha utólag írják azt le a gyanúsítottak – erre pedig vállalkoztak is.⁷¹ Úgy gondolom, hogy ez a propaganda szempontjából egy rendkívül jó lehetőségnek bizonyult, ugyanis terjedős, éles vallomásokat olvashatunk a statáriális bíróság körülményei között, az emlékezetből való írás pedig teret adott arra, hogy akár felnagyítsák az elhangzottakat. Ezt igazolja az előző bekezdésben ismertetett Népszava újságcikk, ugyanis, ha a közlemény szövegét összevetjük az *A Rákosi-per* szövegével, akkor láthatunk átfedéseket a Rákosi bírósági vallomásában, viszont a propagandakiadvány terjedősebb, sokkal több eszmei kérdést fejt ki, és kevésbé hat impulzívnak. Bizonyítékot arra nem találtam, hogy használták volna az újságcikket a szövegek, illetve a propagandakiadvány megírásakor. Viszont még így is, két nappal később a Népszavában olyan cikket írtak meg, amelyben a következő kijelentés szerepelt: „*Valóban, el kell ismernünk, ezúttal a bírói tárgyaláson volt szólásszabadság. Öt év óta ez volt az első eset, hogy a nyilvánosság megfelelő eszközeinek segítségével Magyarországon bolsevista tanok mellett agitálni lehetett.*”⁷²

A propagandában megjelentetett és a bíróságon elhangozhatott Rákosi beszéd élesen szembe megy a rendőrségi vallomás szövegével. Itt nyilvánvalóan nem jelenik meg az az elem, hogy lehetségesnek tartja a legális keretek között működő kommunista párt létrehozását, egyből azzal kezd, hogy illegális kommunista párt megszervezésének érdekében jött Magyarországra, idejövételét pedig nagy vonalakban fejt ki. Megtagadja azoknak az embereknek a megnevezését, akikkel dolgozott itt az illegalitás alatt. A kommunizmusról, Leninről, a proletárforradalomról és a munkásság összetartásáról beszélt a kiadvány szerint. Vezető szerepét beismeri, de feladatait nem részletezi. Utolsó szó jogán elméleti kérdésekbe ment bele, védi a kommunistákat, miközben kijelenti, hogy magát nem célja kifejezetten védeni – azt hiszem, ez a legerősebb ellentmondás a propaganda és a rendőrségi vallomás között.⁷³ A kiadvány idézi az *Új Március* egy cikkét is, amelyben azt összegzi, hogy a vádlottaknak nem volt lehetőségük egyeztetésre a bírósági viselkedésükkel kapcsolatban, mégis nagyon egységesnek és szervezettnek tűnt a fellépésük.⁷⁴ Ez összeférhetetlenségbe keveredik Vas Zoltán már idézett részletével, amely szerint igenis megbeszéltek a taktikájukat.⁷⁵ *A Rákosi-per* című kiadvány a statáriális tárgyalással kapcsolatban egy mondat erejéig említi meg a védőügyvédek munkáját, amely arra vonatkozik, hogy Rákosi védő a tárgyalás elején

⁷¹Rákosi M.: Visszaemlékezések i.m.799.

⁷²Népszava, 1925. november 17. 2.

⁷³A Rákosi-per. Bp. 1950. 67.

⁷⁴A Rákosi-per. Bp. 1950. 77.

⁷⁵Vas Z.: Tizenhat i.m. 45-46.

ismételten kérte, hogy ismerjék el a bíróság illetéktelenségét.⁷⁶ Egy szóval sem említik az óvást, amelyben az ügyvédek harcoltak a bíróság felállítása ellen, csakis újságcikkek szerepelnek arról, hogy a munkásmozgalom hogyan tiltakozott a rögtönbíráskodás ellen. Valószínűleg ezzel is a proletariátus erősségét szerették volna kiemelni, a védelem munkája nem kapott helyet a propagandában.

Rákosi visszaemlékezésében a statáriális bíróságról még ír. Előzetesen elmondta, hogy Lengyel Zoltán azzal nyugtatta, ha nincsenek tárgyi bizonyítékok és beismerő vallomások, nem is tudják elítélni. Leírása szerint Lengyelt sem értesítették az eljárás kezdetéről, csak fél órával a tárgyalás kezdete előtt. Ezen a ponton írja védőügyvédéről Rákosi, hogy érdemlegeset nem tudott mondani, viszont Lengyel beszélt Bethlen Istvánnal Rákosi helyzetéről. A visszaemlékezésnek magyarázkodó jellege van, hiszen itt is azt írja, hogy csakis elvtársai érdekében írta alá. Az utolsó szó jogán elhangzottakról azt írja, hogy az elnök folyamatosan félbeszakította, ennek ellenére ő visszautasította a rágalmakat és megvédte a Szovjetuniót. Jelentős szerepet kapott Rákosi visszaemlékezésében és Vas börtönnaplójában is az a momentum, amikor meghallották, hogy „végzést” hoztak, hiszen innen tudták, hogy ügyük a rendes bíróság elé került át.⁷⁷ Visszaemlékezésében teljes mértékben elhallgatja, hogy a statáriális bíróság előtt elmondta, hogy a KI megbízásából melyik országokban milyen szerepet töltött be. Ezt a vallomását is visszavonta később, de erről egy szót sem ejt. Rákosi sok-sok év elteltével sem tudott szembenézni azzal az áruállással, amelyet a rendőrségen elkövetett, ezért a vallomások megtételét tagadja. Ebben talán az is szerepet játszik, hogy 1956 után Moszkvában újra felmerült árulásának ügye és emiatt lehetséges, hogy minden lehetőséget igyekezett kihasználni annak megerősítésére, hogy nem árulta el a KI szervezetét és kommunista társait.

Az Magyar Távirati Iroda Bizalmas Kiadásai olyan jelentéseket tartalmaznak, amelyek összefoglalták az itthon ki nem adhatott sajtóanyagokat a perrel kapcsolatban. Ezek nem jelentek meg a propagandakiadványban, hiszen csak 1952-ben találták meg. A jelentésekből az derül ki, hogy a statáriális tárgyalás nagyon élénk témának számított a nyugati országok munkássága körében. Napról-napra jelentek meg olyan cikkek, amelyek felhívást tettek közzé tüntetésre, vagy épp a Horthy-rendszert szidalmazták a rögtönítélő bíróság intézményének fennállása miatt, ezzel pedig valamelyest igazolást nyert az ügyvédek érvelése Magyarország külpolitikai megítélésével kapcsolatban. Párizsban, Prágában, Belgrádban, Bécsben, Berlinben és számtalan nagy európai városban sorra születtek az értesítések Rákosiékról. Ezekből a cikkekből az is kiderül, hogy Rákosi személyét emelték ki, mint vezetőt, ebben pedig jelentős

⁷⁶A Rákosi-per. Bp. 1950. 69.

⁷⁷Rákosi M.: Visszaemlékezések i.m. 793-799., Vas Z.: Tizenhat i.m. 169 – ezt A Rákosi-per is közli

része volt Kun Bélának is, hiszen többször adott elő Rákosi életrajzáról például.⁷⁸ A statáriális tárgyalásról keveset szóltak ezek a lapok, inkább azt írták le, hogy Rákosi közvetlen halálveszélyben van, illetve, hogy a törvényszék támadja a Szovjetuniót. November 18-án a L'Humanité meg is írta, hogy elhalasztották a statáriális bíraskodást.⁷⁹

A Szovjetunióban a Pravda és az Izvesztija című lapokban összesen 125 cikk jelent meg a letartóztatás kezdetétől a statáriális ítélezés végéig. Ezek a cikkek Rákosiék helyzetével foglalkoznak, beszámolnak a magyarországi és nemzetközi állapotokról, tárgyalásról, végzésről. A Kommunisták Magyarországi Pártjának folyóirata, az Új Március is folyamatosan cikkezett az eseményekről. Leírják, hogy a tárgyaláson a közönség nagy részét ellenforradalmárok, polgári ügyvédek, újságírók és detektívek tették ki. Ezeknek egy részét közli a propagandakiadvány és Vas is leírja börtönnaplójában, hogy részleteket csempészett neki be az ügyvédek ezekből a cikkekből.

A magyar sajtót vizsgálva azt a tendenciát véltem felfedezni, hogy amellet, hogy az aktuális eseményekről beszámolnak, ezek gyakran reagálnak a nemzetközi cikkekre. Néhány példát hoznék a napilapokból. A Nemzeti Újság 1925. október 7-én cikkezett a cseh kommunisták tevékenységéről, azaz a tiltakozó gyűlésről, amelyet Pozsonyban tartottak. Ebben leírják, hogy tiltakozó táviratot küldtek a prágai magyar követségre, amelyben bosszút is esküdtek a proletariátus sérelmeiért. Viszont a Prágai Magyar Hírlap és a Pozsonyi Híradó Rákosiék letartóztatását helyeselte.⁸⁰ A Népszava megírta a kommunisták tüntetését a berlini magyar nagykövetség ellen.⁸¹ A Pesti Napló cikkezett a magyar kormány reakciójáról a nemzetközi helyzetre. Eszerint a kormány nem tűrte a belügyekbe való beavatkozást, hiszen ekkorra már Németországban és Csehszlovákiában is megmozdulások voltak a statáriális bíraskodás ellen. Erre a magyar válasz volt, hogy utasították a prágai magyar nagykövetet, hogy tiltakozzon a csehszlovák parlamentben felvetett kérdések ellen, a magyar kormány ragaszkodott az elvi álláspontjaihoz a kommunistákkal szemben.⁸² Ezek nyilvánvalóan azt mutatják meg, hogy a nemzetközi megítélésre, eseményekre figyeltek Magyarországon, viszont a sajtóban nem olyan jellegű cikkek jelentek meg, mint a külföldi kommunista lapok hasábjain.

2.3. Az első törvényszéki tárgyalás

⁷⁸PIL V. 720.f.3.ö.e. 114-115. Párizs: L'Humanité, Róma Unita

⁷⁹PIL V. 720.f.3.ö.e. 113– 124.

⁸⁰Nemzeti Újság, 1925. október 6. 4.

⁸¹Népszava, 1925 október 17.

⁸²Pesti Napló, 1925. október 18. 13.

A rendes törvényszéki eljárásra 1926. július 12. és augusztus 4. között került sor, a kir. törvényszéki tanácselnök dr. Szemák Jenő volt, az ügyész Miskolczy Ágoston, a perben pedig 53 vádlott volt. Rákosi védelmében itt is Lengyel Zoltán járt el. A tárgyalásra kb. 50 tanút idéztek be.⁸³ A vádlottaknak röviden kellett az adataikat egyeztetni, amely után elhangzott az is, hogy mióta tartják őket fogságban. Először Őrit hallgatták ki, majd azt követően Rákosi kapott szót.

Életrajzát 1911-től kezdte el mondani, röviden beszélt a Tanácsköztársaság alatt betöltött szerepéről, majd arról, hogy azután hogyan alakult az élete az Internacionálé munkájában. Ezen a tárgyaláson már a statáriális bíróság előtt tett vallomását is visszavonja, mivel abban kifejtette, hogy melyik országokban dolgozott a KI megbízásából, milyen feladatköröket töltött be. Magyarországi utazását állítása szerint a KMP állta, mivel a pártnak Moszkvában 600 tagja van és további országokban is megtalálhatóak a tagok, így az anyagi ellátás nem okozott problémát. Propagálás részeként kifejtette, hogy a hatalom ugyan azt csinálja a kommunistákkal szemben, mint 30-40 évvel korábban a szociáldemokraták ellen alkalmaztak, beszélt a 1848-as eseményekről. A következőkben többször szidta a szociáldemokrata pártot és annak tagjait leginkább a Bethlen-Peyer paktum megkötése miatt. Tevékenysége megértetése érdekében történelmi visszapillantást szeretett volna előadni, ennek a lefolytatása közben azonban a bíró félbeszakította a főtárgyalást Rákosi 2 órás beszéde után, és másnapra tűzte ki a folytatást. A következő napon Rákosi vallatását a kommün bukásától kezdte, propagált az eszme mellett. Magyarországi tevékenységével kapcsolatban a társai nevét nem adta ki. Arról sem nyilatkozik, hogy kinek az útlevelével érkezett az országba, azt azonban kijelentette, hogy szerinte politikai utasoknál a hamis útlevél használata szokás, így ő ezt nem tekintette büntettnek. Arról, hogy a budapesti szervezkedésben mit csinált, kikkel vette fel a kapcsolatot semmit sem szólt. Az elnök rendreutasította majd felolvasták a rendőrségi és az ügyészégi vallomást. Erre Rákosi azt reagálja, hogy csak azért tett a rendőrségen vallomást, mert hallotta közben is, ahogy elvtársait kínozzák. Itt is visszavonta a rendőrségi vallomást. Az elnök felteszi neki a kérdést, hogy a statáriális tárgyaláson miért nem vonta már vissza ezt, de Rákosi kijelenti, hogy onnan a jegyzőkönyv hiányos, az erre vonatkozó részeket pedig felolvasták.⁸⁴ Az elnök kérdéseire válaszokat adott, többek között a III. Internacionálé és a magyar csoport szervezeti kapcsolatának mibenlétéről, a legális szervezkedés lehetőségeire vonatkozólag is, amelynek előkészítése lehetett volna az illegális munka. Az állam rendjének erőszakos módon való felforgatásáról azt mondja el, hogy annak ellenére, hogy forradalmárok,

⁸³Népszava, 1926. július 11. 13.

⁸⁴BFL VII.5.c. 8771/1925 „jegyzetek” címszó alatt töredékesen

felmérték, hogy 1925-ben Magyarország nem volt olyan szituációban, hogy a proletárforradalmat véghez vigyék, így ez nem is volt itt tartózkodásának célja. Azt, hogy ő csak a pénzért csinálta volna itt a szervezkedést, azt tévedésnek látja, és állítja, hogy ha a nyomozás nem bizonyítja be, akkor a védőbeszédében reflektál erre a vádra. Vallomását azzal fejezte be, hogy neki más mondanivalója nincs, de ha felmerülnek kérdések, akkor élni fog a felszólalás jogával.⁸⁵ Ezzel az első rendes tárgyaláson Rákosi kihallgatása véget ért. Az elnök többször rendreutasította és büntette Rákosit magatartása miatt, mivel vallomása alatt többször élesen válaszolt, a vádlottak kihallgatása alatt folyamatosan helyeselt és mosolygott, és egészen addig folytatta ezt, amíg eltávolították a tárgyalási teremből.⁸⁶ A tanúk kihallgatásánál a vádlottak és a védőügyvédek kérdéseket tehettek fel, reagálhattak az elhangzottakra.⁸⁷ Az az állítás, amit Fehér Csaba fogalmazott meg az elsőfokról, hogy Rákosit nem hallgatták, tehát nem igaz, hiszen a jegyzőkönyvben szerepel a kihallgatása.⁸⁸

Az ügyvédek védőbeszédeiket július 28-án kezdhették meg. Rákosi védője, Lengyel Zoltán azzal kezdte, hogy örül, hogy rendes bíróság előtt beszélhet, nem pedig statáriális bíróság előtt állnak, ami ugyebár célja is volt az ügyvédeknek. Az ügyészt azzal támadta meg, hogy a bizonyítási anyag a bűnökkel kapcsolatban nagyon kevés, ezért a közvádló kiszínezte a történeteket történelmi és külpolitikai háttérrel. Reflektált arra a nemzetközi tényezőre, amely már sokszor előjött a védekezés érveként, azaz több nyugati országban legálisan működhetnek a kommunisták, az ügyész azon állítása, hogy az osztályharcos szocialisták rablógyilkosok, az helytelen. Beszélt a forradalmak történetéről, a magyar–szovjet kapcsolatokról, a Szovjetunió hozzáállásáról a magyar helyzethez. Az ellen tiltakozik, hogy Rákosi jogtalanul szerzett volna vagyont, és hangsúlyozta, hogy Rákosiék mozgalmában semmilyen módon nem fordult elő erőszak. Vágiékat is elhatárolta Rákosiéktól, ahogy ezt már korábban is megtették a vallomások során. Sámuel Lajost is felemlítette, azt mondta, hogy a „spicli” valótlan jelentéseket tett a rendőrségnek. Védő beszéde végén kiemelte, hogy a III. Internacionálé világszerte engedélyezett, ebből kifolyólag az európai sajtó botránykozással fogadta a per eseményeit. Záratként Lengyel kijelentette, hogy ha a bíróság bűnösnek találja a vádlottakat, akkor a lelkiismerete szerint hozzon ítéletet, de ha nem, akkor ne féljenek a felmentő ítélet meghozatalától sem.⁸⁹

⁸⁵BFL VII. 5.c. 8771/1925 387-405. és 547-548.

⁸⁶BFL VII. 5.c. 8771/1925 431.

⁸⁷BFL VII. 5.c. 8771/1925 460-504.

⁸⁸*Fehér Csaba*: Büntetőperek Rákosi Mátyás ellen. Budapesti Levéltári Mozaikok 2021/19. 46. szám.

⁸⁹BFL VII. 5.c. 8771/1925 504-506. ill. Népszava 1926. július 29. 4.

Rákosi az utolsó szó jogát 1926. július 31-én kapta meg. Ez gyakorlatilag egy agitációs beszéd volt, amelynek nagy része a szociáldemokrata párt elleni támadás volt, arra hivatkozva, hogy a szociáldemokraták kétoldalú politikát folytatnak a munkássággal és a burzsoáziával egyszerre. Kitért arra, hogy a kommunista párt milyen nagyszerűen működhetne, ha engedélyeznék azt. Azt hangsúlyozta, hogy az ügyészség semmilyen konkrét bizonyítékot nem tudott arra felhozni, hogy a mozgalom a társadalom rendjét szerette volna felforgatni. Ők ezt nem akarták, csak a munkásság helyzetén akartak segíteni. Előadásában kiemelte, hogy a Szovjet-Oroszország, valamint a kommunisták is a trianoni békeszerződés ellen foglalnak állást. Ezt Lengyel Zoltán is megtette a védőbeszédében,⁹⁰ ami arra enged következtetni, hogy amellet, hogy nem tartották bizonyító erejűnek az ügyész által felhozott bizonyítékokat, még az ország sajátos helyzetére nézve támogató hozzáállást biztosítottak mind kommunista, mind szovjet részről, hogy ezzel is a bíróság szimpátiáját nyerjék el. A rendőrség provokatív szerepét is fontosnak tartotta hangsúlyozni, és azzal fejezte be a beszédét, hogy a mozgalmukat nem lehet megfélemlíteni, ők a maguk útján mennek tovább.⁹¹

Az ítéletek kiszabásától azonban a védőbeszédnek sem hozták meg a várt eredményt, ugyanis Rákosit az 1921. évi III. tc. 1. §-ának 1. bekezdése és a 2. §. 1. bekezdésének 4. pontja alapján ítélték el az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló büntettért, melyet azzal indokoltak, hogy 1925. májusától szeptemberéig a KI Bécsben székelő Magyarországi Organizációs Bizottságának megbízásából a III. Internacionálé irányelvei alapján álló KMP megszervezése céljából szervezkedést vezetett és az irányító „hármass bizottság” tagja lett. A KMP újjáalakító kongresszusán, mint vezető részt vett, és előadást is tartott. A szervezkedés célja a bíróság ítélete szerint az állam és társadalom törvényes rendjének felforgatására és megsemmisítésére irányult, a proletár osztály kizárólagos vezetésére törekedve. A hamis útlevelel kiállításával és használatával a Btk. 400. §. 1. bekezdésébe ütköző és ugyanezen § szerint minősülő közokirathamisítás vétségét követte el.⁹² Ezért Rákosit 8 év és 6 hónapi fegyházbüntetésre ítélték, ezen felül pedig 10 év hivatalvesztésre és politikai jogi gyakorlatának ugyanilyen tartalmú felfüggesztését rendelték el. A szabadságvesztésből a statáriális letartóztatással és a vizsgálati fogsággal 10 hónapot kitöltöttek vettek a Btk. 94. §-a alapján.⁹³

⁹⁰BFL VII. 5.c. 8771/1925 504-506. és Népszava, 1926. július 29. 4.

⁹¹BFL VII. 5.c. 8771/1925 507. és Népszava, 1926. augusztus 1. 7.

⁹²BFL VII. 5.c. 8771/1925 572. és 580.

⁹³BFL VII. 5.c. 8771/1925 580.

Rákosi bírósági viselkedését végig követve pontosan olyan képet láthatunk róla, amely beleillik a harcos kommunista imázsába. Vallomásaiban nem tért ki részletekre, nem árult el specifikus adatokat a társairól vagy a tevékenységéről. A tárgyaláson való viselkedésével a vezetői szerepét mutatta meg, hiszen helyeselt a többi kommunista állítása mellett, a tanúkba szabályszerűen beleállt, kompromitáló kérdéseket tett fel nekik a bizonyítékok mibenlétével kapcsolatban.

Fontosnak tartom Lengyel Zoltán ügyvédi munkáját kiemelni, hiszen az irategyüttesben több bizonyítékot is találtam arra, hogy Lengyel milyen háttérmunkát végzett Rákosi védelmének az ügyében. A védelem munkája a jegyzőkönyvek mellett az ítéletből is kiszűrhető, hiszen a bíróság arra reflektált, amit a védőügyvédek állítottak. Érvelése nagy része arra vonatkozott, hogy a kommunista mozgalom a világ nagy részén elismert és legális, felhasználta az Internacionálé dokumentumait, a Moszkvába küldött beépített emberek eseteit vizsgálta. Az útleveleivel kapcsolatban levelezett több nagykövetséggel is, azonban ennek a kérdését nem vetette fel a védőbeszédében az ügyvéd, csupán Rákosi emelte ki – valószínűleg egyeztetés alapján. Annak ellenére, hogy Lengyel Zoltán remek ügyvédi munkát végzett, a nyugati sajtóban cikkeztek arról, hogy az ügyvédek nem megfelelőek, fasiszták.⁹⁴ A cikk nem magyarázta meg, hogy ezt az állítást miből szűrték le.

A propagandakiadvány Rákosi vallomásánál az előéletéről nyilatkozottakat nagyon fukar módon közölte, viszont az utána következő részt az KMP-ről való agitációs szöveget sok részlettel kibővítve illesztették be, melyek leginkább a KMP és a kommunista eszme legitimációiról szólnak. A Rákosi-perben hosszabban kifejtik Rákosi eszme-futtatását, az 1848-49-es események jelentőségéről tartott részeket. A propagandakiadványban feltüntetett beszédben Rákosi a kommün hibáit fejté ki, a Szovjetunióról beszél és támadóan reagál az ügyész közbevetésire és összességében a vádakra. Súlyos tartalmi ellentmondásokra a bíróság előtti vallomás és a propaganda szövege között nem találtam példát, azonban az utóbbiban egy sokkal kidolgozottabb, átfogóbb elméleti szöveget olvashatunk Rákosi vallomásánál, mint ami a jegyzőkönyvben megtalálható. A Népszava cikke és Vas visszaemlékezése is igazolja, hogy Rákosi órákon keresztül beszélt, viszont a jegyzőkönyv alapján kizártnak tartom, hogy mindazt úgy tudta volna fejteni, mint amit a Rákosi-perben leírtak. Rákosi a tárgyalás alatt kitért útleveleének kérdésére is egészen részletesen, viszont a propaganda ezt a mozzanatot egy szóval sem említi. Az utolsó szó jogán mondottakra külön alfejezetet szántak, mely a könyvben egy 16 oldalas szöveg. Ez egy nagyon összetett, körülményes beszéd lehetett volna, és ennek részei

⁹⁴PIL V. 720.f.3.ö.e. 118.

valóban megjelentek a tárgyaláson, de nyilvánvalóan ez sem olyan kidolgozottan hangzott el a valóságban.

Van azonban egy részlet, ami kitűnik Rákosi állítólagos bírósági agitációs beszédéből: „Az ügyészségen felvett jegyzőkönyvre vonatkozólag több elvtársam már kijelentette, hogy éhségstrájk után, elgyengülve vallatták, hozzáteszem még a magam részéről, hogy az én kihallgatásom is éhségstrájkom hetedik napján történt.”⁹⁵ Ez idézettel két probléma is adódik. Egyrészt a visszaemlékezések alapján a vádlottak nagy részét a rendőrségen kínozták, ott adták ki legtöbbször a jelentős információkat. Másrészt felmerül a kérdés, hogy Rákosi miért is mentegetőzik a bíróságon utolsó szó jogán? Hiszen azt már említettem a dolgozatom korábbi részében, hogy a propaganda azt közvetítette, hogy Rákosi hallgat a vallatásokon. Azzal, hogy ezt a mondatot Rákosi szájába adták, nyilván azt szerették volna kihangsúlyozni, hogy a vallatások alatt milyen szörnyű körülmények között tartották a kommunistákat, de ezzel gyakorlatilag a propagandakiadványon belül is megjelent egy ellentmondás. Hozzátenném, hogy a propagandában Rákosi megnyilvánulásainak az átformálásában már nem volt túlságosan nehéz feladata, hiszen a rendes bíróság előtt a védekezési taktikája megváltozott, és valóban úgy viselkedett, ahogy az a vezértől várható volt. A Rákosi-perben a törvényszéki bíráskodás szövegeit vizsgálva azt figyelhetjük meg, hogy Rákosi bátor, elkötelezett kommunista képét mutatja a bíróval és az ügyésszel szemben. A jegyzőkönyv áttekintéséből is hasonló kép bontakozik ki róla, a tanúk kihallgatása során gyakran szólalt fel hasonló módon, mint amit a propaganda az ő szövegeként ábrázol.

A propaganda kötet közöl egy olyan cikket, miszerint a tárgyalás nem volt nyilvános.⁹⁶ Erre bizonyítékot nem találtam a per anyagai között, sőt a PIL-ben fennmaradt egy sajtójegy, ami a tárgyalásra szólt.⁹⁷ Mindemellett a újságokban végig követhetjük az eseményeket: a Népszava folyamatosan hozott le cikkeket a tárgyalás menetéről, a vallomásokat részletesen átadták⁹⁸, a Pesti Napló a külföldi megmozdulásokról tudósított a perrel kapcsolatban⁹⁹, illetve egy esetben beszámolt a Vági-párt szabadon lévő tagjainak gyűléséről és annak feloszlásáról.¹⁰⁰ A Nemzeti Újság jelentősen kevesebb cikket közölt, röviden beszámoltak a szociáldemokrata párt és volt népbiztosok kapcsolatáról¹⁰¹, tudósítottak ebben a lapban is a

⁹⁵A Rákosi-per. Bp. 1950. 123.

⁹⁶A Rákosi-per. Bp. 1950.93-95.

⁹⁷PIL V. 720.f.3.ő.e. 133.

⁹⁸Népszava, 1926. július 17. 6., július 20. 4., július 24. 7., július 25. 8., július 29. 4., július 31. 6., augusztus 1. 7.

⁹⁹Pesti Napló, 1926. július 14. 6., július 17. 11., július 23. 11., július 24. 4., július 27. 14., július 30. 2., július 31. 10.

¹⁰⁰Pesti Napló, 1926. augusztus 5. 10.

¹⁰¹Nemzeti Újság, 1926. július 24. 1.

prágai tüntetésről¹⁰², illetve hírt adtak arról, hogy mikor hirdetik ki az ítéletet Rákosiék ügyében.¹⁰³

Az MTI Bizalmas értesüléseiből néhányát emelnék ki, amelyekből kiderül, hogy a nemzetközi sajtóban is továbbra is fontos szerepet kapott a per. Lehozták, hogy mikor kezdődik a tárgyalás, a L'Humanité részleteket közölt a perről, amelyben kiemelték Rákosi vallomásából az 1848-as eseményeknek a fontosságát, illetve a külpolitikára vonatkozó megnyilvánulásokat. Manchesteri lapok hangsúlyozzák, hogy a vádindítványból nem tűnik az ki, hogy a foglyok különböznenek bármiben az angol, francia vagy német kommunistáktól. Július 19-én lehoztak egy olyan cikket, amely szerint Rosenfeld, német képviselő tudott beszélni Rákosival és Vassal. Ez is erősíti a propagandakiadvány túlzását, hogy nem nyilvánosság előtt zajlott a tárgyalás, hiszen még külföldről is érkeztek a tárgyalásra képviselők. Július 30-án a L'Humanité Lengyel Zoltán szövegének kivonatát is leköszölte.¹⁰⁴ A perrel kapcsolatban már a nemzetközi sajtóban is sokkal tényszerűbb tendenciát fedeztem fel, akárcsak a propagandakiadvány esetében, hiszen ahogy hangsúlyoztam már korábban is, a bírósági tárgyalásra Rákosi viselkedése megváltozott, nyoma sem maradt az áruló mivoltának. Az nyugati sajtó szintjén az egyetlen megjegyzés, amit közöltek a cikkekben, és ellentmondásos, az az ügyvédekre vonatkozott – korábban Lengyel Zoltánnál is említettem már.¹⁰⁵

A Rákosi-perben az első törvényszéki tárgyalásról is többségben a Pravda és az Izvesztija cikkeit közölték. Összesen ebben az időszakban az említett két újságban 97 közlemény jelent meg, amely Rákosiék perével foglalkozott. Idézték azonban Henri Barbusse cikkét, amely az író azt állította, hogy Rákosinak alig van joga beszélni.¹⁰⁶ Ez élesen ellentétben áll azzal, hogy ezt a cikket a kiadványban Rákosi bírósági vallomása és utolsó szó jogán elhangzott beszéde közé rakták be, amely összesen több mint 30 oldal. Olyan cikkeket közölt még a propaganda, amely a munkásság nemzetközi összefogására hívja fel a figyelmet, megmozdulásokat hoz fel példának a Szovjetunióból, Németországból, Franciaországból.¹⁰⁷ Érdekes azonban, hogy a prágai megmozdulásokról egy szót sem írnak, miközben a magyar sajtóban az kapott hatalmas jelentőséget.

Összegezve a tényanyag és a propaganda különbségét, azt lehet megállapítani, hogy a propagandában még mindig túlozva, felnagyítva jelentek meg a dolgok, de sokkal inkább a

¹⁰²Nemzeti Újság, 1926. július 24. 3.

¹⁰³Nemzeti Újság, 1926. július 29. 10.

¹⁰⁴PIL V. 720.f.3.ő.e.117– 121.

¹⁰⁵PIL V. 720.f.3.ő.e.118.

¹⁰⁶A Rákosi-per. Bp.1950. 119-122.

¹⁰⁷A Rákosi-per Bp. 1950. 166.169.

valóság talaján álltak a leírtak, mint a korábbi fejezetekben. Ezt arra tudom visszaeredeztetni, hogy összességében is megváltozott Rákosi viselkedése. Ettől függetlenül A Rákosi-per című kiadvány még mindig nem ad pontos képet az elhangzottakról, a védők munkáját meg sem említi, súlyosabbnak festi le a vádlottak helyzetét, mint ami valójában volt. A per jelentőségéről és tanulságairól egy külön határozatot adott ki a KMP KB. Ebben azt írták le, hogy a KMP egyre fontosabb tényezőjévé vált a magyar munkásmozgalomnak, mivel a pernek köszönhetően visszhangot kapott a harcuk: mind a tárgyalóteremben, mind azon kívül. A szociáldemokraták elleni harcot szerves részeként fogalmazta meg a magyarországi munkásmozgalomnak. Rákosiék pere elősegítette a munkásság forradalmiságát, hiszen a per széles tömegekhez jutott el, áttörték a KMP illegalitásának határait.¹⁰⁸ Azt hiszem, azt valóban nem lehet eltagadni a per történetével kapcsolatban, hogy a KMP olyan széles nyilvánossá elé került, amely máshogy nem igazán lett volna lehetséges. Ez nem csak a nemzetközi szintre vonatkozik, hanem a magyarországiakra is. A propagandakötet nem foglalkozik azzal, hogy a magyar sajtó mennyi mindent közölt a perről. Tény, hogy sok esetben ítéletekkel összefűzve hozták le a cikkeket, de ettől független az agitáció, akár közvetett módon eljuthatott a magyar (munkás) tömegekhez.

2.4. Másod- és harmadfok

A per ezen része számomra kevésbé elemezhető, ugyanis ezek a tárgyalások már zártan zajlottak, ezért a propagandában nem kaptak jelentős szerepet, azonban fontosnak tartom ismertetni a bírósági eredményeket és a sajtóanyagot, hiszen dolgozatomban ezek az aspektusok a korábbiakban is fontos részt tettek ki. Maga Vas a börtönaplójában a következőképpen fogalmaz: „Ügyünk időközben fellebbezés folytán az Itélőtábla [sic!] majd pedig a Kúria elé került. Mindkét tárgyalás zárt volt s így egyik sem bírt különösebb politikai jelentőséggel.”¹⁰⁹ Vas megfogalmazásának helytálló abból a szempontból, hogy itt már tényleg nem volt agitációs jelentősége a bíróság előtt az elhangzottaknak, azonban az ügyvédi munka és a jogi oldal jelentős.

Másodfokon a tárgyalás 1927. január 13-án kezdődött, a vádbeszédben pedig hangsúlyozta Fabo Zoltán ügyész, hogy néhány évvel korábban hihetetlennek tűnt, hogy lehetnek a társadalomnak olyan csoportjai, akik az 1919-es állapotot szeretnék visszaállítani. Rákosira vonatkozólag vakmerősége és konoksága miatt büntetésének fölemelését kérte. Hangsúlyozta, hogy a kormányzat bölcsességének köszönhető, hogy létrehozták az 1921. III.tc.

¹⁰⁸A Rákosi-per. Bp. 1950. 177-183.

¹⁰⁹Vas Z.: Tizenhat i.m. 231.

-t, amelyet a Kir. Ítéltábla is megfelelően tud alkalmazni hasonlóképp, mint amely az elsőfokon megtörtént. Azt is kiemelte továbbá, hogy az elsőfokú bíróságon több vádlottal szemben rosszul ismertette a bűncselekményt, mert nem állapították meg, hogy szervezői tevékenységet fejtettek ki, pl. Hámán Kató esetében.¹¹⁰ A vádbeszéd után a védőügyvédek mondták el a védőbeszédeiket, Lengyel Zoltán azt hangsúlyozta, hogy egy világmozgalmat nem lehet büntetőparagrafusokkal elintézni, és téves az ügyészségnek az a felvetése, hogy a kommunista szó feltétlenül diktatúra létrehozásával jár.¹¹¹ Délután kaptak szót a vádlottak. Rákosi védekezés helyett a törvényszék ítéletével szállt szembe és nyomatékosította, hogy bármilyen feladattal bízta volna meg a KI, teljesítette volna. Beszélt a kommunisták hazafiságáról is és kijelentette, hogy fegyházbüntetéssel nem fogja elérni a rendszer a célját, hiszen az ő helyébe is bármikor érkezhetnek még többen. A bíróság elnöke itt is felszólította, hogy ne propagáljon, de Rákosi utolsó szavaival is azt állította, hogy a kommunistáké a jövő.¹¹²

A Budapesti Kir. Ítéltábla 1927. január 15-én hozott ítéletet, mivel Lengyel Zoltán a Bp. 385. §-ának 1.a és 3. pontja alapján fellebbezett a büntetés megállapítása és minősítése miatt. A 3. pont szerinti fellebbezést elutasították arra hivatkozva, hogy vezető szerepet töltött be a mozgalomban, de a Btk. 94. §-a alapján az előzetes fogva tartást arányosan beleszámították a büntetésbe, így az Ítéltábla 1 év és 3 hó beszámítást engedett, azonban kiegészítették az első fok által meghatározott tényállásokat a bizonyítékok alapján, többek között a közokirathamisítással, a hamis útlevelek használatával kapcsolatban. Azt elfogadta a törvényszék, hogy a vádlottak büntetését nem az előéletük alapján, hanem a mozgalomban betöltött szerepük szerint szabták ki. A tényállásokhoz hozzátoldották a propagandaművek kiadásának tényét, illetve azzal, hogy a vádlottak bemondása és az erkölcsi bizonyítványok alapján Rákosi Mátyás még büntetve nem volt, de a Tanácsköztársaság alatt a vád szerint elkövetett sorozatos főbenjáró bűncselekményt, emiatt pedig nyomozás indult ellene, ezért büntetlen előéletét a Kir. Ítéltábla nem vette enyhítő körülményként figyelembe, de korábbi ítélet hiányában súlyosbítónak sem tekintették. A védelem megtámadta az elsőfokú bíróság azon ítéletét, hogy a hamis útlevelek használata büntettnek minősült, mivel a Kbt. 71.§-a szerint a hamis útlevelek beszerzése és használata csak kihágás. Azonban az ítéltábla több jogi hivatkozás alapján magyarázta meg, hogy Rákosi cselekménye nem abban merült ki, hogy más nevére szóló útlevelet használt, hanem segédkezett is az útlevelek meghamisításában, ezért nem a Kbt. 71.§-

¹¹⁰BFL VII. 5.c. 8771/1925 603-607. és Népszava, 1927. január 15. 3.

¹¹¹Népszava, 1927. január 15. 3.

¹¹²Népszava, 1927. január 15.3.

át sértette meg, hanem a Btk. 400. §-ának 1. bekezdésében meghatározott közokirathamisítást vétségét követte el, melynek büntetési tétele egy évig terjedhető fegyház.¹¹³

A Rákosi-per már a Börtönévek című fejezet alatt ír a másodfok ítéleteiről, amelyre vonatkozóan csak két cikket közöltek a Pravdából és az Új Márciusból. Ebben hangsúlyozzák, hogy a bíróság elnöke közismerten reakciós, és a tárgyalás a nemrég lefolyt választási hadjárat reakciós légkörében zajlott le. A leírások alapján az esetleges tüntetések ellen védekezve a bíróság épületét körbe kordonozták. Közlik azt is a propagandakiadványban, hogy a magyar sajtó nyomon követte a tárgyalást, azonban onnan semmit sem idéztek a könyvbe egyébként érthető módon, mivel a Nemzeti Újság pl. így fogalmaz Rákosi viselkedéséről: „*A törvényszéki tárgyalásokról ismert álfölényes modorában olyan frázis-zuhatagot ontott ki magából, hogy a teremőr tíz percnyi szenvedés után néhányszor megcsóválta a fejét, azután kiment a folyosóra.*”¹¹⁴ A propagandakiadvány a továbbiakban még egy Új Március cikket közöl, amelyben már részletesebb elemek vannak kifejtve a tárgyalásról. Magát az eljárást komédia szóval illették, mivel jóváhagyta a törvényszék a korábbi ítéleteket, valamint a zártságot is kihangsúlyozták, amit arra eredeztettek vissza, hogy a korábbi tárgyalásoknak túlságosan erős részét képezte a propaganda, ettől megrettenve gyorstalpaló módszerrel tárgyalták az ügyet. Abban igazat kell adni a cikk szerzőjének, hogy így sem tudták a vádlottakat megállítani a propagálásban, hiszen Rákosi esetében is láthattuk, hogy védekezés helyett is az eszmékről beszélt. Ebben a részletben kiemelték a védelem szerepét. Ezek után közölnek egy hosszabb Rákosi szöveget, ami állítólag elhangzott a bíróságon, viszont itt is megfigyelhető az a tendencia, amely már a korábbiakban is: egy kifejtett, hosszú, eszmei kérdésekkel teli szöveget illesztettek be, amely ilyen formában nem hangzhatott el a bíróságon.¹¹⁵

A Nemzeti Újságból már idéztem az előző bekezdésben, hasonló megjegyzésekkel közölték Rákosi beszédének lényegét a másodfokú tárgyalásról végig. Az ítéletről is megjelent egy külön cikk, amelyben a vádlottak büntetéseit is feltüntették, majd az ítélet indoklásáról egyfajta kivonatot írtak.¹¹⁶ A Pesti Napló képeket publikált arról, ahogy a vádlottakat vitték a tárgyalásra és egy rövid ismertetőt az ügy állásáról.¹¹⁷ A vádbeszédről és a védőbeszédről is hoztak le egy cikket másnap, de itt nem tettek olyan megjegyzéseket, amelyeket a Nemzeti Újságnál találtam.¹¹⁸ A Népszava három cikket közölt a Rákosi per tárgyalásáról.¹¹⁹ Itt is

¹¹³BFL VII.5.c. 8771/1925. 600.

¹¹⁴Nemzeti Újság, 1927. január 15. 2.

¹¹⁵A Rákosi-per. Bp. 1950. 187-192.

¹¹⁶Nemzet Újság, 1927. január 16. 5.

¹¹⁷Pesti Napló, 1927. január 14. 12-13.

¹¹⁸Pesti Napló, 1927. január 14. 2.

¹¹⁹Népszava 1927, január 15. 3., január 16. 6, január 23. 4.

tárgyilagosan közlik a vádbeszéd, védőbeszéd és vádlottak felszólalásának kivonatát. Ugyanezt a tendenciát követték az ítélet közlésével kapcsolatban.

A másodfokú tárgyalással kapcsolatban a nemzetközi sajtó kevésbé volt hangos, hiszen nem volt nyílt, így annak követése is nehézségessé vált. Arról nem is beszélve, hogy ennek a tárgyalásnak a tétje már közel sem volt akkora, mint a statáriális, vagy az elsőfokú bíróságon lefolytatottnak. Ebből eredeztetem azt is, hogy a propagandában sem kapott már olyan jelentős szerepet az másodfokú tárgyalás. Rákosi-ra vonatkozólag az ítéletek nem is voltak kifejezetten nagy eredmények, nem is közölték ezeket a propagandában. Azt is elhallgatta a propaganda, hogy Hámán Katót ekkor szabadlábra helyezték. Feltételezem, hogy ezt azért tették, hogy még inkább az Horthy-korszak igazságszolgáltatásának brutalitását hangsúlyozzák, ne pedig az eredményeket, amelyeket sikerült elérniük.

A Magyar Kir. Kúria 1927. május 25-én elutasította a semmisségi panaszokat. Lengyel Zoltán a semmisségi panaszt a Bp. 385. §-ának a. és b. pontja alapján nyújtotta be, arra hivatkozva, hogy egy világmozgalom keretein belüli szervezkedés még nem jelenti az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatását vagy az erre irányuló szándékot, illetve a hamis útlevelel használatára itt is azt hozta fel, hogy csak kihágásnak minősíthető. A bíróság azonban a panaszokat minden irányban alaptalannak határozta meg, melyre a másodbíróság által felhozott indoklást idézték. Megállapították, hogy az alsóbíróságok a vádlottak bűnösségét helyesen állapították meg és semmilyen törvénysértést nem követtek el a büntetés kiszabásával. A Rákosi-ra vonatkozó érvelést azzal utasította el a Kúria, hogy az 1921. évi III. t.c. alapján az állami és társadalmi rendet minden körülmény között, tehát egy világmozgalommal szemben is meg kell védeni.

A propagandakiadványban a harmadfokú tárgyalásról egy szó sem esik. Semmilyen cikket nem idéznek, nincs közölve, hogy Rákosiék védője fellebbezett még egyszer. Nemzetközi szinten három cikk jelent meg.¹²⁰ A Népszava egy cikket hozott le a hasábjain arról, hogy a Kúria helybenhagyta a Rákosi-per táblai ítéletét.¹²¹ A Nemzeti Újság és a Pesti Napló egyáltalán nem írt a harmadfokról, valószínűleg azért, mert itt a döntés igazából ténylegesen nem befolyásolt semmit, a vádlottak részéről nem került sor olyan nagy volumenű beszédekre, mint amelyeket korábban már megszokhattak az ügyben a nyilvánosság.

3. Összegzés és konklúzió

¹²⁰PIL V.720. f.3.ő.e. 124.

¹²¹Népszava, 1927.május 26. 8.

Kutatásomban arra tettem kísérletet, hogy Rákosi Mátyás és társai perének Rákosira vonatkozó részeit feldolgozzam, összehasonlítsam a sajtóban megjelentekkel és a propagandával. Ehhez felhasználtam a Budapest Főváros Levéltárában található irategyüttest, a Politikatörténeti Intézet Levéltárában található iratokat, a magyar és külföldi napilapok egy részét és az 1950-ben megjelent A Rákosi-per című propagandakiadványt. Rákosi pere több szempontból is jelentős volt: egyrészt már a per folyamán végig lehet követni, hogyan is alakult ki a Komintern hősének imázsa, másrészt kirajzolódik, hogy mennyiben torzít a sajtó és a propaganda egy tárgyilagosan közvetíthető eseten. A fentiekben bemutatott eset visszatükröz egy olyan folyamatot, amely egy rendszer vezérkultuszának az alapjait tették le.

Először a peranyag és a propaganda viszonyát ismertetném. A vizsgálat során arra a következtetésre jutottam, hogy a két anyag között hatalmas, áthidalhatatlan ellentmondásokat találhatunk, hiszen a propaganda célja a manipuláció az imázs-fenntartás volt. A dolgozatom folyamán kifejtettem, hogy milyen információkat olvashatunk egyik-másik helyen, s ezek gyakran össze nem egyeztethetőek, azonban a kutatásom alatt kirajzolódott egy fokozatosság is. Jóllehet, a propaganda sosem közvetített objektíven és teljesen a valóságnak megfelelően, azonban az elsőfokú tárgyalástól már egyre több egyezést lehet tematikailag megtalálni a két forrástípus között. Ez Rákosi viselkedésének a megváltozásából fakad, amelyet többször kiemeltem a dolgozatom folyamán is. Hozzáállásának megváltozására feltételezhetjük azt, hogy rendőrségi vallomásából tanulva tudta, az árulással sem ér el nagyobb eredményeket. Azonban Vas börtönnaplójából tudhatjuk, hogy az ügyvédek csempészték be újságokat a gyanúsítottak számára, így Rákosinak könnyen tudatára juthatott, hogy nemzetközi visszhangja lesz mindennek, ami elhangzik a bíróságon, ennek fényében kell a bolsevik eszme felé fordulnia.

A sajtó esetében a három magyar napilap vizsgálatából az derült ki, hogy nagy figyelemmel kísérték a Rákosiék körül lejátszódó eseményeket. Leginkább független módon a Pesti Napló közölte az eseményekről (bár megjegyezném, hogy a legkevesebb cikket is itt hozták le), a Nemzeti Újság gyakran megjegyzésekkel adta le a megtörténtekeket – amit jeleztem is néhány helyen –, míg a Népszava változó hozzáállással közelített az üggyhöz attól függően, hogy a szociáldemokratákat hogyan bírálta a gyanúsítottak. Ezzel szemben a nemzetközi sajtó a valóságtól elrugaszkodva közvetítette a történtekeket, az eseményeket felnagyították, szinte lázítás ment végbe néhány lap esetében a Horthy-féle berendezkedés ellen. Ebben iránymutatást

a Szovjetunió adhatott.¹²² Ez egy rendkívül erős alapot nyújthatott volna a propagandának, ha korábban megtalálják az anyagokat (gondolok itt a Pravdán és az Izvesztiján kívüli lapokra).

Feltételezésem az volt, hogy a visszaemlékezések használatával árnyaltabb képet kaphatok a történelekről. Rákosi Mátyás visszaemlékezéseiről ez nem minden esetben mondható el, ugyanis rendkívül sokat torzít, a saját hibáit egyáltalán nem fedi fel a perrel kapcsolatban, viszont a magyarországi tevékenységéről egy részletes beszámolót lehet felfedezni. Vas visszaemlékezésekor már elhatárolódott Rákositól, azonban amikor a perrel kapcsolatos dolgokról ír még mindig Rákosi védelmére kel. Ez érhető abból a szempontból, hogy magának Vasnak nagy része volt a Rákosi-mítosz kialakításában, ugyanis börtönaplójában Rákosi vezetőegyénsége tisztán kirajzolódott, az ott leírtakhoz tartotta magát. Demény és Farkas visszaemlékezése azt mutatta meg, hogy mekkora tétje volt annak, hogy ne találják meg Rákosi iratait. Hiszen ő maga is tudta, hogy ha ezek nyilvánosságra kerülnek, a köré épített kép egy az egyben összedőlt volna.

Összeségében tehát úgy gondolom, hogy Rákosi-imázsának kialakításában az első fontos állomás az első per alatt betöltött szerepe volt. Ekkor nemzetközi és magyar vonatkozásban is nyilvánosságot és népszerűséget kapott, hiszen a munkásmozgalom összefogása valóban emblematikussá vált. Gyakorlatilag ez egy olyan jól szervezett propagandakampány volt a két világháború között, amelyet Rákosi tovább tudott hozni a 40-es évek második felére is. Hiszen amellett, hogy hősiességéről tettek tanúbizonyságot a propagandában megjelentek, még egyfajta legitimitást is adott a vezetőszerének az ügy. Ugyanis így hangsúlyossá vált, hogy Rákosi már a KMP harcában vezéregyénséggé funkcionált, ami kontinuitást képezhet az államszocializmus idejével. Bár a peranyagnak nagyon csekély részéhez nyúltam, úgy gondolom, hogy a propaganda állításait árnyaltam.

A következőkben kutatásom újszerű eredményeihez sorolnám azt, hogy kiegészítettem a Szekeres-féle tanulmányban lévő ellentmondásokat, illetve Simonyi Henri levelének figyelembevételével igazolni tudtam a feltételezést, hogy Rákosiék kerestették a per időszakából elkeveredett iratokat. Mindemellett tudomásom szerint még nem történt korábban kísérlet a peranyag és a propaganda összehasonlítására, vagy Rákosi visszaemlékezésének kritikai vizsgálatára, ebben a pályamunkában ezt kíséreltem meg, azonban az eddigi kutatásaim a kezdeti fázisait mutatják, és további vizsgálatot igényelnek.

Rákosiék perének feldolgozásában rengeteg lehetőség van. Az egész peranyagnak a vizsgálata még várat magára, hiszen bevezetőmben említettem, hogy erre még nem volt

¹²²A Komintern „védőszárnyai” alatt i.m.19-20.

precedens, azonban Rákosi életének a vizsgálatához is sokat hozzátehetne ügyének feldolgozása, arról nem beszélve, hogy a Horthy-korszak büntetőjogáról is egy újabb aspektus vizsgálata indulhatna meg: az illegalitásban való működésnek a büntetését lehetne áttekinteni. Természetesen nem csak Rákosi és társainak az ügyéről gondolom ezt, hanem összességében az illegalitásban résztvevők eseteiről, melyek közül kifejezetten érdekes lenne a későbbi vezetők ügyeinek összehasonlítása: mint például Révai Józsefé, Vas Zoltáné, Andics Erzsébeté és még sorolhatnám.

4. Felhasznált források és irodalom

Leváltári források

Budapest Főváros Levéltára, Az első Rákosi-per iratanyaga, VII.5.c. 8771/1925

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, Rákosi Mátyás személyi gyűjteménye, V. 720.f.3.ő.e. 1-133.

Publikált források

1912.évi LXIII. törvény 1-12. §. szövegét lásd: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91200063.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1912.%25C3%25A9vi%2520LXIII> (utolsó letöltés: 2023. 01.07.)

1920. évi VI. törvény szövegét lásd: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92000006.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D38> (utolsó letöltés: 2023. 01.07.)

1921. évi III. t.c. szövegét lásd: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100003.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei?keyword%3D1921.%2520%25C3%25A9vi%2520III> (utolsó letöltés: 2023. 01.07.)

A Rákosi-per. Bp. 1950.

Demény Pál: A párt foglya voltam. Bp. 1988.

Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések. 1895-1925. II. Bp. 2002.

Farkas Vladimír: Nincs mentség. Bp. 1990.

Vas Zoltán: Tizenhat év fegyházban. Bp. 1951.

Vas Zoltán: Viszontagságos életem. Bp. 1980.

Sajtó

Népszava: 1925. október 17. 6, november 14. 7., november 15. 9-10., november 17. 2.; 1926. július 17. 6., július 20. 4., július 24. 7., július 25. 8., július 29. 4., július 31. 6., augusztus 1. 7.; 1927. január 15. 3., január 16. 6, január 23. 4., május 26. 8.

Nemzeti Újság: 1925. október 6. 4.; 1926. július 24. 1. 3., július 29. 10.; 1927. január 15. 2, január 16. 5.

Pesti Napló: 1925. október 18. 13.; 1926. július 14. 6., július 17. 11., július 23. 11., július 24. 4., július 27. 14., július 30. 2., július 31. 10., augusztus 5. 10., 1927. január 14. 2. 12-13.

Irodalom

A Komintern „védőszárnyai” alatt. Orosz levéltári források Rákosi Mátyás börtönéveiről 1925-1940. szerk.: Kolontári Attila-Seres Attila. Bp. 1993.

Apor Balázs: Hagiográfia és kommunista vezérkultusz: Rákosi Mátyás életrajzai. In: Mindennapok a Rákosi és Kádár korban. Szerk. Horváth Sándor. Budapest, 2008. 132-153.

- Hajdu Tibor:* Kérdőjelek Rákosi Mátyás hiányzó portréjához. Élet és Irodalom, 1983.
- Huhák Heléna:* Agitátorok. A kommunista mozgósítás a pártállam kiépítésének mindennapjaiban (1948-1953). Bp. 2022.
- Nemes Dezső:* A Kommunisták Magyarországi Pártjának harca 1919 augusztusától 1929 őszéig. Budapest, 1954.
- Pünkösti Árpád:* Rákosi börtönevei. Múltunk, 1996. 2. 81-106.
- Pünkösti Árpád:* Rákosi, Sztálin legjobb tanítványa. Bp. 2004.
- Rév Erika:* A népbiztosok pere. Bp. 1969.
- Sipos Balázs:* A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében. Bp, 2004. 106.
- Szekeres József:* Egy dokumentum története. Rákosi Mátyás 1925.évi rendőrségi és ügyészégi vallomásának jegyzőkönyve. Történelmi Szemle, 1991. 89-106.
- Turbucz Dávid:* A sajtó szerepe a Horthy-kultusz építésében. A politikai hatalom elvárásai a magyar állampolgárokkal szemben. In: A sajtó kultúráközvetítő szerepe 1867-1945. Tanulmányok. Szerk.: Paál Vince. Bp. 2014. 99-111.
- Ungváry Krisztián– Meruk József:* Rákosi Mátyás eltitkolt szolgálatai. Egy sztálinista diktátor börtönben, jólétben, száműzetésben. Bp. 2018.
- Zeidler Miklós:* Kultusz és propaganda. In: Kultusz és propaganda. Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolájának kiadványai. Konferenciák, műhelybeszélgetések V. Szerk. Ballabás Dániel. Eger, 2012.